

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Β. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ

Τακτικού καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τῶν Μέσων καὶ Νεωτέρων Χρόνων
Διευθυντοῦ τοῦ Ἱστορικοῦ Σπουδαστηρίου

Η «ΕΛΛΑΣ» ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Ἡ καθολικὴ ἔννοια τῶν λέξεων «Ἑλλην» καὶ «Ἑλλάς» ἦτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πρὸ παντὸς φυλετικῆς. Τὴν ἔννοιαν ταύτην καθώρισε κυρίως, ἀλλὰ καὶ λίαν εὐστόχως, ὁ Ἡρόδοτος: τὸ *θμαιο*, τὸ *δμόγλωσσον*, τὰ *κοινὰ τῶν θεῶν ἰδρύματα*, αἱ *κοιναὶ θυσίαι*, τὰ *δμότροπα ἥθη*¹. Καὶ πράγματι τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἐξακτῆριζον τὴν κοινότητα τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν Ἑλλήνων ὡς πρὸς ἀπάσας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ πνευματικοῦ, ἡθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ αὐτῶν βίου.

Ὁ πλήρης διαφορισμὸς μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ λοιποῦ κόσμου ἐξετράφη ἀπὸ παλαιωτάτων χρόνων ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν Ἑλλήνων ὡς κοινὸν λαϊκὸν συναίσθημα. Ἡ κατὰ ἐκφραστικὴν παρομοίωσιν ἀρχικὴ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν ὁμιλούντων τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ πάντων τῶν λοιπῶν «βαρβαρῶνων» μεταβάλλεται φυσικῶς καὶ ἀβιάστως ἐκ τῶν περιστάσεων τῆς ζωῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τοῦ συναισθήματος ὑπεροχῆς αὐτοῦ ἐναντι τῶν ἄλλων λαῶν εἰς ἐθνικὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ σύμπαντος τοῦ λοιποῦ κόσμου, τοῦ «βαρβαρικοῦ», δηλαδὴ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων.

Ἄλλ' ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, μετὰ τὴν διάφορον κατὰ πόλεις καὶ περιφερείας πνευματικὴν ἐξέλιξιν, ἦτο ἀναπόφευκτον, παρ' ὅλην τὴν καλλιέργειαν τῆς κοινῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν στοιχείων τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ ἐνότητος, νὰ διαφοροποιήσῃ καὶ ἐντὸς τῶν κόλπων αὐτοῦ τὴν ἔννοιαν τῆς ὑπεροχῆς. Ἐνῷ ἑλληνικοὶ τινες λαοὶ εἶχον φθάσει εἰς ὑψιστον σημεῖον πνευματικῆς καὶ καθόλου ἐκπολιτιστικῆς προόδου, ἀναδείξαντες πνευματικὸς ἄνδρας, τῶν ὁποίων τὰ δημιουργήματα λαμπρύνουσι καὶ σήμερον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἄλλοι παρέμειναν ἀνεξέλικτοι, καὶ τινες ἐν λίαν καθυστερημένῃ καταστάσει. Ἰδίᾳ εἰς τὰς Ἀθήνας, τὸ περίλαμπρον πανελλή-

1. Ἡρόδ. Η', 144.

νιον κέντρον τῆς σοφίας, τῆς ποιήσεως, τῆς τέχνης καὶ πάσης ἄλλης μεγάλης ἐκπολιτιστικῆς ἐκδηλώσεως, ἡ διαφορὰ αὕτη πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς φυσικὸν ἦτο νὰ προκαλῇ μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν, νὰ κινή σχόλια καὶ νὰ ὀδηγῇ εἰς χαρακτηρισμούς, οὔτινες ἔως τότε ἐπεφυλάσσοντο μόνον διὰ τοὺς μὴ Ἑλληνας, τοὺς «βαρβάρους».

Ἐφ' ὅσον διαδέχονται ἀλλήλας αἱ μεγάλοι ἐκπολιτιστικοὶ περίοδοι τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀναπτύσσεται μακρὰ πλήρης ὀργασμοῦ πνευματικῆ παρὰ-δοσις, δημιουργοῦσα τρόπον τινὰ τίτλους πνευματικῆς εὐγενείας διὰ τὴν Πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, τὸ συναίσθημα τῆς ἀνωτερότητος τῶν Ἀθηναίων δὲν ὀδηγεῖ μόνον εἰς κατὰ παρομοίωσιν χρῆσιν τῆς λέξεως «βάρβαρος», προκειμένου περὶ ἑλληνικῶν λαῶν ἢ Ἑλλήνων ἐν καθυστερήσει, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν λέξιν «Ἕλλην» προσδίδει περιοριστικὴν ἔννοιαν τοῦ εὐπαιδευτοῦ, τοῦ προηγμένου πνευματικῶς καὶ κοινωνικῶς ἐκ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἔννοια αὕτη προτάσσεται βεβαίως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν ἐν τῷ πνευματικῷ περιβάλλοντι τῶν Ἀθηνῶν ζώντων λογίων, οὔτινες κατὰ συνήθειαν ἀπέβλεπον μετὰ περιφρονήσεως πρὸς τοὺς καθυστερημένους ὁμοφυλοῦς αὐτῶν καὶ δὲν ἐδίσταζον νὰ διακηρύττωσιν ὡς μόνους ἀξιούς τῆς ἑλληνικῆς δόξης, τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων, τοῦ ὑψηλοτέρου προορισμοῦ τοῦ Ἑλλήνος, τοὺς τυγχάνοντας τῆς ἀθηναϊκῆς παιδείας¹.

Ἀλλὰ κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα, πλὴν τῆς πανεθνικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς, ἀνακύπτει καὶ τρίτῃ ἔννοια τῶν λέξεων «Ἕλλην» καὶ «Ἑλλάς». Ἡ ἔννοια αὕτη ἔχει καθαρῶς πολιτικὸν χαρακτήρα, περιορίζει δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο εἰς τὰς πρὸς Νότον Πόλεις τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, τῶν νήσων καὶ τὰς ἀπὸ παλαιότερων χρόνων ἀποικιακὰς αὐτῶν ἐπεκτάσεις, γενικώτερον δὲ εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς λαούς, οἱ ὅποιοι εὗρίσκοντο ἐν πολιτικῇ, πνευματικῇ καὶ ἠθικῇ (θυσίαι, ἀμφικτυονίαι, ἀγῶνες κλπ.) ἐπαφῇ κατὰ τοὺς προηγηθέντας αἰῶνας. Ἐν τῇ πραγματικότητι, ἡ πολιτικὴ αὕτη ἔννοια τοῦ διαχωρισμοῦ ἀνέκυψε κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ὡς πρὸς τοὺς ἐκεῖθεν τοῦ Ἀμβρακικοῦ καὶ τοῦ Ὀλύμπου ἑλληνικοὺς λαούς τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας, ἕνεκα τῆς μέχρι τότε ἀπομακρύνσεως αὐτῶν ἐκ τῆς ἐν γένει ἑλληνικῆς ζωῆς.

1. Κυρίως ἡ ἰδέα αὕτη τῆς πνευματικῆς ἐννοίας τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος διεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ Ἰσοκράτους ἐν τῷ «πανηγυρικῷ» (Γ', 50): «τοσοῦτον δ' ἀπολέλοιπεν ἡ πόλις ἡμῶν περὶ τὸ φρονεῖν καὶ λέγειν τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ὥσθ' οἱ ταύτης μαθηταὶ τῶν ἄλλων διδάσκαλοι γέγονασι, καὶ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα πεποίηκε μηκέτι τοῦ γένους ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι, καὶ μᾶλλον Ἕλληνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδείας τῆς ἡμετέρας ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας». Ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ περιλαλήτῳ τούτῳ χωρίῳ δὲν ἐπεκτείνει τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα καὶ εἰς τοὺς μὴ Ἑλληνας τὸ γένος, τοὺς τυγχάνοντας ἑλληνικῆς παιδείας, ὡς συνήθως πιστεύεται, ἀλλὰ τοῦναντίον περιορίζει συμβολικῶς καὶ κατ' ἀξίαν τὴν ιδιότητα τοῦ Ἑλλήνος εἰς τοὺς πεπαιδευμένους Ἑλληνας.

Ἀληθές εἶναι ὅτι ἡ ἔννοια αὕτη τοῦ πολιτικοῦ διαχωρισμοῦ μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν Πόλεων καὶ τῶν ἑλληνικῶν βασιλείων τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας, ἀκριβέστερον ὁ περιορισμένος χαρακτηρ τῶν λέξεων Ἑλλην καὶ Ἑλλάς, διαφαίνεται ἤδη ἀπὸ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, προκειμένου περὶ τῶν Μακεδόνων, ὅτε πολλὰ καὶ σημαντικὰ γεγονότα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐξετυλίσσοντο, ἔνεκα τῶν διαφορῶν περὶ τῶν ἀποικιῶν τῆς Χαλκιδικῆς, ἐν Μακεδονικῇ γῇ. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ ὀξύτης τῶν παθῶν καὶ αἱ αἱματηραὶ διαμάχαι μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν Πόλεων παρῆλθον ὀλιγώτερον τὴν εὐκαιρίαν χρησιμοποίησεως τῶν λέξεων «Ἑλλην» καὶ «Ἑλλάς» ὡς πολιτικῶν ὄρων. Εἰς τὰς πολιτικὰς διαπραγματεύσεις, τὰς συνθήκας κτλ., ὡς καὶ τὰ ἱστορικὰ ἔργα, εἰς τὰ ὅποια ἀναγράφονται γεγονότα τῆς ἐποχῆς ταύτης, γίνεται περισσότερον λόγος περὶ Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν, Σπαρτιατῶν, Θηβαίων κλπ.¹ Βεβαίως ἡ πανεθνικὴ ἔννοια τῶν λέξεων αὐτῶν εὐρίσκεται, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἐν τοῖς ἔργοις τῶν πνευματικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὅποιοι, παρὰ τὴν πολιτικὴν δίνην τῆς ἐποχῆς, παρέμειναν διαπρῦσοι κήρυκες τοῦ πανελληνίου ἰδεώδους². Ἵνα διαδηλωθῇ σαφῶς ὁ ἐν πολιτικῇ ἔννοιά περιορισμὸς τῶν λέξεων Ἑλλην καὶ Ἑλλάς, ἐχρηιάζοντο τὰ πολιτικὰ γεγονότα τοῦ 4ου αἰῶνος, ἅτινα ἔθετον ἀντιμέτωπον τὸν κόσμον τῶν ἑλληνικῶν Δημοκρατιῶν πρὸς τοὺς Μακεδόνας τοῦ Φιλίππου.

Ἄλλ', ἵνα καταστῇ ἀντιληπτὴ ἡ περιορισμένη αὕτη πολιτικὴ ἔννοια τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος, δεόν νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ πολιτικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ καθόλου ἔθνικὴ ἐξέλιξις τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὸ διαρρεῦσαν μέχρι τοῦ 4ου αἰῶνος χρονικὸν διάστημα. Αἱ Πόλεις τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῶν ἀποικιῶν καὶ τοῦ ὅλου, ὡς βαθμηδὸν ἐσχηματίσθη ἐν τῇ Μεσογείῳ, ἑλληνικοῦ κόσμου, εἶχον διαμορφώσει κοινὰς πολιτικὰς παραδόσεις αἰώνων. Εἶχον ἀπὸ κοινοῦ διεξα-

1. Χαρακτηριστικὸν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Θουκυδίδου, ὅστις δὲν παύει νὰ χρησιμοποιοῖ τὰς λέξεις «Ἑλλην» καὶ «Ἑλλάς» προκειμένου περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ παρελθόντος, ἢ περὶ γεγονότων, τὰ ὅποια σχετίζονται πρὸς τοὺς Πέρσας ἢ περὶ καθολικῆς διὰ τοὺς Ἑλλήνας σημασίας γεγονότων ἢ ὁσάκις πρόκειται περὶ συμβάντων τὰ ὅποια χωρίζουν ἓνα ἑλληνικὸν λαὸν ἐκ πάντων τῶν ἄλλων (οἱ λοιποὶ Ἑλληνες κ.λ.π.). Εἰς τὰς ἄλλας περιπτώσεις τῶν ἐπεισοδίων τοῦ πολέμου, τῶν διαπραγματεύσεων κ.λ.π. ἀναγράφονται οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Σπαρτιάται, οἱ Κορίνθιοι κ.λ.π.

2. Πλάτ. Πολιτ. Ε', 470c *Φημί γὰρ τὸ μὲν Ἑλληνικὸν γένος αὐτὸ αὐτῷ οἰκεῖον εἶναι καὶ συγγενές, τῷ δὲ βαρβαρικῷ ὀθνεῖόν τε καὶ ἄλλοτριον*. Εὐρύπ. Ἰφιγ. ἐν Αὐλ. 1400 *βαρβάρων δ' Ἑλλήνας ἄρχειν εἰκός, ἀλλ' οὐ βαρβάρους, μήτερ Ἑλλήνων*. Γοργ. Ἐπιτ. ἐν Diels - Kranz, Vorsokr. II, σ. 285 ἀπ. 5b: *τὰ μὲν κατὰ τῶν βαρβάρων τρόπαια ὕμνους ἀπαιτεῖ, τὰ δὲ κατὰ τῶν Ἑλλήνων θρήνους*. Ἡ ἔννοια τῶν λέξεων «Ἑλλην» καὶ «βάρβαρος» καὶ ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ ἑλληνικοῦ καὶ βαρβαρικοῦ κόσμου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, χρησιμεύει ὡς θέμα τοῦ πρυτανικοῦ μου λόγου, ὁ ὁποῖος θὰ δημοσιευθῇ προσεχῶς ὡς εἰδικὴ μελέτη.

γάγει ἀγῶνας διὰ τὴν αἴμνην τοῦ πατρίου ἐδάφους καὶ καταγάγει κοινούς θριάμβους, τοὺς ὁποίους ἡ ἑλληνικὴ ποίησις καὶ ἡ ἑλληνικὴ Τέχνη εἶχον παραδῶσαι εἰς τὴν ἀθανασίαν καὶ τοὺς ὁποίους αἱ Πόλεις καὶ οἱ Λαοὶ δὲν ἔπαινον νὰ τιμῶσι καὶ νὰ δοξάζωσιν¹. Κατὰ τοὺς ἐπακολουθήσαντας χρόνους μετὰ τὰ Μηδικὰ αἱ ἑλληνικαὶ Πόλεις εἶχον συστήσει ἀλληλοδιαδόχως συμμαχίας καὶ ἡγεμονίας, ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων ἐτέλουν ἐν ἀδιαλείπτῳ ἐπαφὴ πολιτικῶν διαπραγματεύσεων, συμφωνιῶν, ἀντεγκλήσεων, φιλίας, ἔχθρας. Εἶχον ὑποστῇ ἀμοιβαίαν ἐπίδρασιν εἰς πολιτικὰς ἰδέας καὶ ἐν τῇ ἐξελεύσει τῶν δημοκρατικῶν αὐτῶν συστημάτων, οὐχὶ δὲ τοῦτο σπανίως, ἡ μορφὴ τοῦ πολιτεύματος τῶν Πόλεως τινος ἐξηρητήθη ἐκ τῆς ἡθικῆς ἐπιδράσεως, τῆς ἀνάγκης πολιτικῶν συμφερόντων ἢ καὶ τῆς βιαιᾶς ἐπιβολῆς ὑπ' ἄλλης ἑλληνικῆς Πόλεως. Εἶχον διεξαγάγει πρὸς ἀλλήλας μακροὺς πολέμους, ἰδίᾳ τὸν Πελοποννησιακόν, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου ὁ πολιτικός, ἀλλὰ καὶ ὁ καθόλου ἐθνικὸς ὁρίζων τῶν Ἑλλήνων εἶχε περιορισθῇ εἰς ἀμείλικτον πάλην διὰ τὴν ἡγεμονίαν ἐπὶ τῆς «Ἑλλάδος», δηλαδὴ ἐπὶ τοῦ δημοκρατουμένου ἑλληνικοῦ κόσμου, μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σπάρτης.

Εἰς τὴν θυελλώδη καὶ μακρὰς διαρκείας πολιτικὴν αὐτὴν ζῶν τῶν ἑλληνικῶν Δημοκρατιῶν, τὰ ἑλληνικὰ βασίλεια τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας εἶχον μείνει ὅλως ξένα. Τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι ὁ Θουκυδίδης μνημονεύει μίαν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὑποκινηθεῖσαν ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἐκστρατείαν λαῶν τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας ἐναντίον τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηναίων Ἀκαρνάνων². Ἀλλ' ἐπρόκειτο περὶ ὅλως δευτερευούσης φύσεως καὶ ἀνευ ἰδιαιτέρας σημασίας ἐπεισοδίου, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀναμφισβητήτου ἑλληνικότητος λαοὶ οὗτοι³ ἀνemeίχθησαν ἔνεκα διαφορῶν καὶ προστριβῶν πρὸς τοὺς ἐγγύτερον τῶν ἐδαφῶν τῶν Ἀκαρνάνων, ἴσως δὲ καὶ ἐκ τῆς προθέσεως πρὸς ἀπομάκρυνσιν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον ἐκ τῶν συνόρων τῶν τῆς πυρκαϊᾶς, ἡ ὁποία κατέφλεγε τὸν Ἑλληνισμόν. Ὡσαύτως κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Περδίκκας πολλαχῶς ἀνemeίχθη εἰς τὴν διαμάχην τῶν Ἑλλήνων, καιροσκοπῶν ἀναλόγως τῶν μακεδονικῶν συμφερόν-

1. Εἰς τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Σιμωνίδου ἐν τῷ τύμβῳ τοῦ Μαραθῶνος οἱ Ἀθηναῖοι, ἂν καὶ ἐκέρδιζαν τὴν νίκην μόνοι μαχόμενοι μετ' ὀλίγων ἄλλων Ἑλλήνων, ἐμφανίζονται ὡς συντρίψαντες τὴν δύναμιν τῶν Περσῶν «*Ἑλλήνων προμαχόντες*». Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὴ ἡ ἀφήγησις τοῦ Θουκυδίδου (Α', 132) διὰ τὸν Πανσανίαν, ὁ ὁποῖος ἐπὶ τοῦ τρίτου τοῦ Δελφῶν, ἀναθήματος τῶν Ἑλλήνων ἐκ τῶν λαφύρων τῶν Μηδικῶν πολέμων, εἶχε χαράξει ἐπίγραμμα, ἐν ᾧ ἀπεδίδετο εἰς αὐτὸν ἡ νίκη. Οἱ Λακεδαιμόνιοι διέταξαν νὰ ἀποξεσθῇ τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο καὶ νὰ χαραχθῶσι τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων, αἱ ὁποῖαι συνέβαλον εἰς τὴν κατὰ τῶν βαρβάρων νίκην.

2. Θουκυδ. Β', 80-81.

3. Ἡ περιγραφὴ αὕτη τοῦ Θουκυδίδου (ὡς ἄνωτ.) δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ

των, ἄλλοτε συμμαχῶν μετὰ τῆς Σπάρτης καὶ ἄλλοτε μετὰ τῶν Ἀθηνῶν, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ἀρχέλαος ἐπεχείρησε καὶ ἐνεργὸν ἐπέμβασιν εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ἀλλ', ὡς ἐλέχθη ἤδη, σημαντικὸν μέρος τῶν γεγονότων τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐξεκρίσθητο ἐν αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ ἐνεκα τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Χαλκιδικῆς. Ὁ στρατηγὸς τῆς Σπάρτης Βρασίδας εἶχεν ἐπιχειρήσει ἀπὸ ξηρᾶς ἐκστρατείας μέχρι Χαλκιδικῆς, ἐνῷ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέστειλον συνεχῶς μέρος τῶν ναυτικῶν αὐτῶν δυνάμεων πρὸς τὰ Μακεδονικὰ παρῶλια. Ἐπομένως ἦτο φυσικὸν οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας νὰ ἐπαρυνπῶσιν ἢ καὶ ἐπεμβαίνουσιν ἐνεργῶς εἰς τὰ γεγονότα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, τὰ ποῖα ἐξεκρίσθησαν ἐν Μακεδονικῇ γῇ. Τοῦτο εἶχε καθαρῶς περιωρισμένην σημασίαν, μαρτυρεῖ δὲ οὐχὶ διάθεσιν ἀναμειβέως εἰς τὴν διαμάχην τῶν ἑλληνικῶν Πόλεων, ἀλλὰ τοῦναντίον πρόθεσιν ἀπομακρύνσεως τῆς Μακεδονίας ἐκ τῆς διαμάχης ταύτης. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀλληλοσπαρασσόμενοι Ἑλληνες ἔβλεπον τοὺς Μακεδόνας, εἴτε ὡς φίλους εἴτε ὡς ἀντιπάλους, πάντως ἐν τῷ περιθωρίῳ τῆς ὅλης αὐτῶν διαμάχης καὶ μόνον ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν περὶ τὰς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς διαφορῶν. Εἵμεθα ἀκόμη μακρὰν τῆς ἐποχῆς τοῦ Φιλίππου.

Ἄλλη βασικὴ διαφορὰ, ἱκανὴ καὶ αὐτὴ μόνη νὰ αἰτιολογήσῃ πολιτικὸν διαχωρισμὸν καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος, ὑπῆρξε τὸ πολίτευμα. Εἴτε ἄκροτος δημοκρατία, εἴτε ἀριστοκρατικὴ διοίκησις, εἴτε ἀκόμη τυραννὶς εἶναι τὸ πολίτευμα τῶν Πόλεων τῆς Ἑλλάδος, ἔχει τι τὸ κοινὸν ἐν τῇ ἐξελικτικῇ αὐτοῦ πορῇ. Αἱ περισσώτεραι Πόλεις διηλθον καὶ ἐκ τῶν τριῶν αὐτῶν σταδίων πολιτειακῆς μορφῆς, ἀφ' ὅτου οἱ Ἑλληνες ἐγκατέλειψαν τὴν ἀρχέγονον βασιλείαν. Πολλαὶ πόλεις ἐκλυδωνίζοντο ἀδιαλείπτως ἐκ τοῦ ζητήματος τοῦ πολιτεύματος, καὶ συνήθης ἦτο ἡ ἐναλλαγὴ. Ἀντιθέτως οἱ ἡπειρωτικοὶ λαοί, καὶ ἔτι περισσότερον οἱ Μακεδόνες τοῦ κυριαρχήσαντος κράτους τῶν Ἀργεαδῶν, διετήρουν ὡς πολίτευμα τὴν ἀρχέγονον μορφήν τῆς ἑλληνικῆς βασιλείας, σχεδόν, ὅπως ἀνευρίσκομεν αὐτήν ἐν τῇ ὁμηρικῇ ἐποποιίᾳ. Οἱ Ἑλληνες τῶν Πόλεων κατὰ τὸν 5ον καὶ τὸν 4ον αἰῶνα, οἵαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ δημοκρατικὴ ἢ ὀλιγαρχικὴ μορφή τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν, ἂν

πρώτῃ θέτουσα πολιτικὰ ὅρια διαχωρισμοῦ τῶν «Ἑλλήνων» ἐκ τῶν κατοικούντων ἐκείθεν τῆς Ἀμβρακίας καὶ τοῦ Πηνειοῦ Ἑλληνικῶν λαῶν (βλ. κατωτ. σελ. 185). Τὸ ἀληθές ἐστὶν ὅτι ὁ Θουκυδίδης χαρακτηρίζει ὡς «βαρβάρους» τοὺς ἐκστρατεύσαντας κατὰ τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηναίων Ἀχαρνάνων λαοὺς τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας (Χάονας, Θεσπρωτοὺς, Μολοσσοὺς, Ἀτινᾶνας, Παραναίους, Ὀρέστας, Μακεδόνας). Ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ πνευματικὴ ἔννοια τῆς λέξεως «βαρβάρους» τὴν ὁποίαν ὁ Θουκυδίδης δὲν ἀποστέργει προκειμένου περὶ ἐκπολιτιστικῶς καθυστερημένων λαῶν, εἶναι προφανές. Διὰ τὴν ἀπόλυτον ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως ἑλληνικότητα τῶν πλείστων ἐκ τῶν μνημονευομένων ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου λαῶν αὐτῶν, οὐδεὶς ἀμφέβαλλε καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἀρχαιότητα.

καὶ ἔθελγε δὲ εἰσέτι τὸ πνεῦμα αὐτῶν ἡ ὁμηρικὴ ποίησις καὶ ἐγοήτευον τὴν ψυχὴν τούτων τὰ παιζόμενα ἐν τῷ θεάτρῳ δραματικά ἀριστοουργήματα, τὰ ὅποια εἶχον ὡς θέμα τοὺς θρύλους τῆς ἀρχαίου ἑλληνικῆς βασιλείας, ὡς πρὸς πολιτικὰς ἰδέας καὶ πολιτικὰ ἥθη ἦσαν τόσον μακρὰν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὥστε οὐδ' ἠδύναντο κἄν νὰ κατανοήσωσιν ὅτι, Ἕλληνες αὐτοί, ἦτο δυνατόν νὰ κυβερνῶνται ἀκόμη ὑπὸ πολιτικῆς μορφῆς ἀνάλογον πρὸς ἐκείνην τῶν προῖστορικῶν βασιλείων.

Ἄλλ' ὑπῆρχε καὶ ἄλλος λίαν σοβαρὸς λόγος πολιτικοῦ διαφορισμοῦ τῶν Ἑλλήνων καὶ περιορισμοῦ τῆς σημασίας τοῦ ὀνόματος «Ἑλλάς» διὰ τὰ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀμβρακικοῦ καὶ τοῦ Πηνειοῦ ἑδάφη. Ἀπὸ τῶν ἐντὸς τῶν κόλπων τοῦ δημοκρατουμένου Ἑλληνισμοῦ πανελληνίων ἱερῶν, ὡς καὶ ἀπὸ τῶν πανελληνίων ἀγώνων, δηλαδὴ ἀπὸ τῶν κατ' ἐξοχὴν δηλωτικῶν στοιχείων τῆς ἐθνικῆς κοινότητος τῶν Ἑλλήνων, ἀπουσίαζον οἱ Ἡπειρώται καὶ οἱ Μακεδόνες ἢ ἐνεφανίζοντο σπανιώτατα. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ εὐθύς μετὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους συμμετοχὴ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀλεξάνδρου, τοῦ ἐπικληθέντος Φιλέλληνος, εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας ἐσκανδάλισε πολλοὺς παρευρισκομένους μέχρι τοῦ σημείου νὰ παραστῇ ἀνάγκη νὰ προτάξῃ οὗτος τὴν ἐκ τῶν Ἡρακλειδῶν τοῦ Ἀργεῦς καταγωγὴν αὐτοῦ, σημαίνει ὅτι τινὲς μεταβαίνοντες εἰς τοὺς ἀγῶνας, πιθανῶς ἐκ μακρινῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, Ἕλληνες διὰ πρώτην φορὰν ἔβλεπον ἐκεῖ Μακεδόνα¹. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ συμμετοχὴ ἀπετέλεσε τι τὸ μεμονωμένον ἐπεισόδιον, πρέπει δὲ νὰ κατέλθωμεν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Φιλίππου, ἵνα συναντήσωμεν Μακεδόνας μετέχοντας τῶν πανελληνίων ἀγώνων².

Ἀλληλἐνδέκτο πρὸς τὰς θυσίας τῶν πανελληνίων ἱερῶν καὶ τοὺς πανελληνίους ἀγῶνας γνώρισμα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ἦσαν αἱ Ἀμφικτυονίαι, ἰδίᾳ αἱ τῶν Δελφῶν, αἱ ὅποια ἀπετέλουν τὴν μόνην, ἔστω καὶ συμβολικὴν, ἔνδειξιν τῆς πολιτικῆς ἐνότητος τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλ' εἰς τὰς ἀμφικτυονίας τῶν Δελφῶν οἱ Ἡπειρώται καὶ ἐν γένει οἱ ἐκεῖθεν τῆς Ἀμβρακίας ἑλληνι-

1. Ἡροδ. Ε', 22 Ἀλεξάνδρου γὰρ ἀεθλεύειν ἐλομένον καὶ καταβάτος ἐπ' αὐτὸ τοῦτο, οἱ ἀντιπαισόμενοι Ἕλληνας ἐξεργάζον μιν, φάμενοι οὐ βαρβάρων ἀγωνιστῶν εἶναι τὸν ἀγῶνα ἀλλ' Ἑλλήνων. Ἀλεξάνδρος δὲ ἐπειδὴ ἀπέδεξε ὡς εἴη Ἀργεῖος, ἐκρίθη τε εἶναι Ἕλληνα καὶ ἀγωνιζόμενος στάδιον συνεξέπιπτε τῷ πρώτῳ. Βλ. καὶ κατ. σελ. 195.

2. Πάντως, περὶ τὰ τέλη τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος καὶ ὁ ἔγγονος τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀρχέλαος μνημονεύεται ὡς μετασχὼν εἰς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας καὶ καταγαγὼν νίκην (Solinus Polyistor IX, 18). Πολὺ ἀργότερον, τῷ 328 π.Χ., μνημονεύεται ἐπίσης ὁ Μακεδὼν Κλείτων ὡς μετασχὼν τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀγώνων (Διόδ. 82, 1). Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν διὰ τῶν ἐκστρατειῶν τοῦ Φιλίππου καὶ τῆς Μακεδονικῆς ἡγεμονίας πολλοὶ Μακεδόνες μετεῖχον τῶν θυσιῶν εἰς τὰ πανελλήνια ἱερά καὶ ἐπεσκέπτοντο τοὺς τόπους τῶν πανελληνίων ἀγώνων ὡς καὶ οἰοδῆποτε ἄλλοι Ἕλληνες.

κοὶ λαοὶ ἡγνοήθησαν μέχρι τέλους, οὐδεμίαν δὲ συμμετοχὴν ἢ ἄλλην ἀνὰ μείζιν εἶχον ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἰεροῦ πολέμου, ὅτε ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἀνεστατώθη κατόπιν τῆς συλήσεως τῶν Δελφικῶν ἱερῶν ὑπὸ τῶν Φωκέων. Ἀλλὰ καὶ οἱ Μακεδόνες ἡγνοοῦντο εἰς τὰς ἀμφικτυονίας τῶν Δελφῶν, ἐχρειάσθη δὲ ἡ εὐκαιρία τοῦ Ἰεροῦ πολέμου, ἵνα δυνηθῇ ὁ Φίλιππος νὰ λάβῃ τὰς δύο ψήφους τῶν ἱεροσύλων Φωκέων, ὥστε νὰ ἀποκτήσῃ τὸ τόσον ποθοῦμενον δικαίωμα ἀναμείξεως εἰς τὰ πολιτικὰ ζητήματα τῆς Ἑλλάδος. Ἡ δὲ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας μέχρι τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰῶνος πλήρης ἄγνοια ἑλληνικῶν λαῶν εἰς ἓνα θεωρούμενον ὡς πανελλήνιον θεσμόν, καὶ τὸν μόνον πολιτικοῦ χαρακτῆρος δεσμόν, ἦτο φυσικὸν νὰ ἐνισχύσῃ περιορισμένην πολιτικὴν ἔννοιαν τοῦ ὅρου «Ἕλλην» καὶ «Ἑλλάς».

Διὰ πάντας τοὺς ἀνωτέρω ἐκτεθέντας λόγους αἱ λέξεις «Ἕλλην» καὶ «Ἑλλάς» ἔλαβον πλὴν τῆς ἐθνικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς, καὶ πολιτικὴν σημασίαν διὰ τὸν νοτίως τοῦ Πηνειοῦ καὶ τοῦ Ἀμβρακικοῦ εἰς κοινὴν πολιτικὴν ζώην ζήσαντα ἑλληνικὸν κόσμον. Ἡ πολιτικὴ αὕτη ἔννοια ἦτο φυσικὸν νὰ μὴ καθιερωθῇ πρὸ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, διότι ἕως τότε ἔλειπον αἱ ἀπαραίτητοι προϋποθέσεις διαφορισμοῦ δύο ἑλληνικῶν κόσμων. Ἐξεδηλώθη ἐμπράκτως ὡς πολιτικὴ ἀντίθεσις τῶν ἑλληνικῶν Δημοκρατιῶν πρὸς τοὺς βορείως τοῦ Ὀλύμπου Ἑλληνας, ὅτε οὗτοι εἰσήρχοντο εἰς τὸ προοσκήνιον τῶν πανελληνίων γεγονότων. Καθιερώθη ἐπισήμως πρὸς προσδιορισμὸν δύο ἀντιπάλων κόσμων καὶ πρὸς ἔκφρασιν ἐμφανοῦς πλέον πολιτικῆς ἀντιθέσεως, ἀπ' ὅτου οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας ἀπεκάλυψαν τὰς πολιτικὰς αὐτῶν βλέψεις ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ εὐρέθησαν ἀντιμέτωποι μεγάλης μερίδος τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου.

Οἱ Ἀθηναῖοι πολιτικοὶ ὀήτορες, συμπεριλαμβανομένων καὶ ἐκείνων οἱ ὅποιοι, ὡς ὁ Αἰσχίνης, ὁ Ἰσοκράτης κλπ., οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἀμφέβαλλον διὰ τὴν ἀπόλυτον ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων καὶ εἶχον ταχθῇ ὑπέρμαχοι τῆς Μακεδονικῆς ἡγεσίας ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, δὲν ἔπαυον νὰ ὁμιλῶσι περὶ «Ἑλλήνων» καὶ «Μακεδόνων», ὅτε ἀνεφέροντο εἰς τὰ πολιτικὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς¹. Ὁ ὅρος οὗτος τοῦ πολιτικοῦ διαχωρισμοῦ Μακεδόνων καὶ λοιπῶν Ἑλλήνων καθιερώθη ἐπισήμως καὶ ἐν ταῖς συνθήκαις καὶ ἐν ταῖς διαπραγματεύσεσι τῶν πρέσβων καὶ ἐν τῇ ἐν γένει, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, διπλωματικῇ γλώσσῃ τῆς ἐποχῆς ταύτης.

¹ Ἄξιον ἰδιαίτερας σημειώσεως εἶναι ὅτι αὐτοὶ οἱ Μακεδόνες, ἂν καὶ

1. Ἰσοκρ. Φίλιππ. 154 ἦν γὰρ ταῦτα πράγτης, ἀπαντῆς σοι χάριν ἔξουσι, οἱ μὲν Ἑλληνες ὑπὲρ ὧν ἂν εὖ πάσχωσι, Μακεδόνες δ' ἦν βασιλικῶς ἀλλὰ μὴ τυραννικῶς αὐτῶν ἐπιστατῆς, τὸ δὲ τῶν ἄλλων γένος, ἦν διὰ σὲ βαρβαρικῆς δεσποτείας ἀπαλλαγέντες Ἑλληνικῆς ἐπιμελείας τύχασιν. Βλ. καὶ ἐν Ἀρχαιαν. Δ', 11 τοὺς λόγους τοῦ Καλίσθενος πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ὡς κατωτ., σελ. 184, σημ. 3.

προέτασσον τὸ ὁμόφυλον καὶ τὴν ἀνάγκην ἐνὸς ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν αὐτῶν πανελληνίου ἀγῶνος κατὰ τῶν βαρβάρων, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ μόνον εὗρισκεν ἡθικὸν ἔρεισμα ἢ ἀξίωσιν αὐτῶν περὶ ἡγεμονίας ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου, οὐ μόνον δὲν ἐσκανδαλίσθησαν ἐκ τοῦ πολιτικοῦ τούτου διαφορισμοῦ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Μακεδόνων, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐχρησιμοποίησαν αὐτὸν καὶ οἱ ἴδιοι. Πρὸς κατανόησιν τοῦ ἐκ πρώτης ὄψεως παραδόξου τούτου, πρέπει νὰ τεθῇ ὑπ' ὅψιν ἐν βασικὸν γεγονὸς τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῶν Ἑλλήνων. Οἱ ἐλληνικοὶ λαοὶ τῆς ὁμηρικῆς ἐποποιίας ἡγνύον ἀκόμη τὰς λέξεις «Ἕλλην» καὶ «Ἑλλάς» ὡς πανεθνικὸν αὐτῶν γνώρισμα. Αἱ λέξεις αὗται ἀνευρίσκονται εἰς τὸν Ὅμηρον μόνον πρὸς ὑποδήλωσιν ἐνὸς μικροῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ μιάς μικρᾶς ἐν Θεσσαλίᾳ περιφερείας¹. Ὡς ἐθνικοὶ ὅροι, δηλοῦντες τὸ σύνολον τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ὡς τελικῶς διεπλάσθη μετὰ τὴν τελικὴν ἐγκατάστασιν τῶν ἀπὸ βορρᾶ κατελθόντων Ἰνδοευρωπαϊκῶν φύλων (Ἀχαιῶν, Δωριέων κλ.) καὶ τὴν ἀνάμειξιν αὐτῶν μετὰ τῶν ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς χώραις προϊστορικῶν φύλων, ἐπεκράτησαν πολὺ μεταγενεστέρως, πιθανῶς μεταξὺ 8ου καὶ 7ου π.Χ. αἰῶνος².

1. Ὅμηρ. Ἰλ. Β 683 :

*οἳ τ' εἶχον Φθίην ἧδ' Ἑλλάδα καλλιγύναικα,
Μυρμιδόνες δ' ἐκαλεῖντο καὶ Ἑλληνες καὶ Ἀχαιοί.*

Τὸ ἀληθές ἐστὶν ὅτι ἐν τῷ Ὅμηρῳ (Ἰλ. Β 530) ἀνευρίσκεται εἰς στίχος, ἐν τῷ ὁποίῳ γίνεται λόγος περὶ «Πανελλήνων» (*ἐγχείη δ' ἐκέκαστο Πανέλληνας καὶ Ἀχαιοὺς*). Ἀλλ' ὁ στίχος οὗτος ἤδη ἀπὸ τοῦ Ἀριστάρχου ἀπερρίπτετο ὡς μεταγενέστερος καὶ ἐμβόλιμος.

2. Ὁ Πλούταρχος (Λυκ. 6) μνημονεύει τὴν «ρήτραν» τὴν ὁποίαν ἐκόμισεν ὁ Λυκούργος εἰς Σπάρτην ὡς χρησμὸν τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν: «Διὸς Ἑλλανίου καὶ Ἀθηνᾶς Ἑλλανίας ἱερὸν ἰδρυσάμενον...» (κατὰ διόρθ. ἀντὶ Σελλα-). Ἐκ τούτου εἰκάζεται ὅτι τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων ἐπεκράτησε μετὰ τὴν διασπορὰν τῶν Δωριέων, ἐνέχον ἐν ἀρχῇ καὶ ἱερότητά τινα διὰ τοὺς ἐλληνικοὺς λαοὺς τοῦ Δωρικοῦ κλάδου, ἴσως ἐκ τῶν Σελλῶν ἱερέων τοῦ Δωδωναίου Διός. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Πλούταρχος (Λυκ. 1) λέγει περὶ Λυκούργου: «καὶ γένος καὶ ἀποδημία καὶ τελευτὴ καὶ πρὸς ἅπασιν ἢ περὶ τοὺς νόμους αὐτοῦ καὶ τὴν πολιτείαν πραγματεία διαφόρους ἔσχηκεν ἱστορίας, ἥμιστι δὲ οἱ χρόνοι καθ' οὓς γέγονεν ὁ ἀνὴρ ὁμολογοῦνται». Ἐπομένως δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν μετὰ βεβαιότητος εἰς ποίαν ἐποχὴν ἀνήκει ὁ περὶ μαντείας τῶν Δελφῶν πρὸν τὸν Λυκούργον θρύλος οὗτος τὸν ὁποῖον τόσον μεταγενεστέρως μνημονεύει πρῶτος ὁ Πλούταρχος. Μᾶλλον πρέπει νὰ θεωρησῶμεν ὡς πρῶτον κείμενον, ἔνθα γίνεται λόγος περὶ «Πανελλήνων» ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ συνόλου τοῦ ἔθνους τὸ τοῦ Ἡσιόδου (Ἑργ. Ἡμέρ. 528):

*Μῆνα δὲ Μηναιῶνα, κατ' ἡμᾶτα βουδόρα πάντα,
οὐδὲ οἱ ἥλιοι δέικνυ νομὸν ὁρμηθῆναι
ἀλλ' ἐπὶ κυανέον ἀνδρῶν δῆμον τι πόλιν τε
στρυφᾶται, βράδιον δὲ πανελλήνεσι φαίνειν.*

Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου οἱ Μακεδόνες εὐρίσκοντο ἀπομεμονωμένοι βορείως τοῦ Ὀλύμπου, ζῶντες τὴν ἰδίαν αὐτῶν πολιτικὴν καὶ ἐθνικὴν ζωὴν, συνεχιζόντες ἰδίας ἐθνικὰς παραδόσεις καὶ διατηροῦντες τὰ πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ ἥθη ἄνευ οὐδεμιᾶς στενῆς ἐπαφῆς μετὰ τῶν ἐλληνικῶν Πολιτειῶν τοῦ Νότου. Ὅτε ἀπεχωρίσθησαν τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, τὸ ὄνομα «Ἑλλην» καὶ «Ἑλλάς» δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη πρὸς ὑποδήλωσιν τῆς ἐθνότητος. Οἱ Μακεδόνες ἐξηκολούθουν νὰ ἔχωσιν ὡς ἐθνικὸν ὄνομα τὸ προαιώνιον τῶν Μακεδόνων καὶ οὐδέποτε εἶχον κάμει χρῆσιν δι' ἴδιον λογαριασμὸν τοῦ ὀνόματος «Ἑλληνες», ἂν καὶ εἶχον πάντα τὰ στοιχεῖα τοῦ ὁμοφύλου μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ὡς τὴν γλῶσσαν, τοὺς κοινούς Θεούς, τὰ ὁμότροπα ἥθη, τὴν συνείδησιν τῆς κοινῆς καταγωγῆς.

Οὕτως, ὅτε οἱ Μακεδόνες ἦλθον εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν διὰ προστριβῶν καὶ σαφῶς διαγεγραμμένης πολιτικῆς ἀντιθέσεως μετὰ τῶν ὁμοφύλων τοῦ Νότου, ἐδέχθησαν καὶ οὗτοι τὴν πολιτικὴν ταύτην ἔννοιαν τῶν λέξεων Ἑλλάς καὶ Ἑλληνες. Αὐτὸς ὁ Φίλιππος εἰς ἐποχὴν πλεόν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡγεμόνευε τῆς Ἑλλάδος, μετεῖχε τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων καὶ εἶχε ψῆφον ἐν ταῖς ἀμφικτυονίαις τῶν Δελφῶν, ὅπως ἐδέχθη τὸν πολιτικὸν αὐτὸν διαχωρισμόν. Εἰς τὸ συνέδριον τῆς Κορίνθου ἠνωσε τοὺς «Ἑλληνας», δηλαδὴ τοὺς νοτίως τῆς Μακεδονίας ἐλληνικοὺς λαοὺς τῶν δημοκρατικῶν Πόλεων, καὶ ἀνεγνωρίσθη ὑπ' αὐτῶν ἡγεμὼν αὐτοκράτωρ διὰ τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον¹. Τὸν ὅρον τοῦτον ἐσεβάσθη καὶ ἠκολούθησε καὶ ὁ Μ. Ἀλέξανδρος κατὰ τὰς ἐν Κορίνθῳ συνθήκας τοῦ πανελληνίου συνεδρίου, ὅτε ἐξώρμησε κατὰ τῶν βαρβάρων τῆς Ἀσίας, ὡς ἡγεμὼν αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων². Βραδύτερον, κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τῆς Ἀσίας, ὁ Ἀλέξανδρος ἐμφανίζεται πολλάκις ὡς βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων καὶ σύμμαχος τῶν Ἑλλήνων³. Πάν-

1. Ἀρριαν. Ζ', 9, 5. Ὁ Ἀλέξανδρος λέγει πρὸς τοὺς Μακεδόνας περὶ τοῦ πατρὸς του Φιλίππου: «Καὶ ἡγεμὼν αὐτοκράτωρ συμπάσης τῆς ἁλλῆς Ἑλλάδος ἀποδειχθεὶς ἐπὶ τὸν Πέρσην στρατιάς, οὐχ ἑαυτῷ μᾶλλον τι τὴν δόξαν τήνδε ἢ τῷ κοινῷ τῶν Μακεδόνων προσέθηκε». — Ἰουστ. 9, 53. Παπ. τῆς Ὁξυρ. I Nr XII. Αὐτὸ τοῦτο τὸ κείμενον τῆς συμμάχιας κατὰ τὰς ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου τῆς Κορίνθου δὲν διεσώθη, πλὴν τεμαχίῳ ἐπιγραφῆς (IG. τ. 2, 236). Ἀλλὰ μεταγενέστεραι ἐπιγραφαὶ περιλαμβάνουσιν συμφωνίας μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ μεταγενεστέρων Μακεδόνων βασιλέων ὡς καὶ πᾶσαι αἱ πληροφορίαι τῶν ἀρχαίων συγγραφέων δὲν ἐπιτρέπουν ἀμφιβολίαν ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Φίλιππος ἀνεκηρύχθη ἡγεμὼν αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων διὰ τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον.

2. Πλουτ. Ἀλέξ. 14 Εἰς δὲ τὸν Ἰσθμὸν τῶν Ἑλλήνων συλλεγόντων, καὶ ψηφισαμένων ἐπὶ Πέρσας μετ' Ἀλεξάνδρου στρατεύειν, ἡγεμὼν ἀνηγορεύθη. Βλ. καὶ Ἀρριαν. Α', 1, 1-3.

3. Εἰς πάντας τοὺς ἐν τῷ Ἀρριανῷ ἀνευρισκομένους λόγους πρὸς τὸ στράτευμα, ὁ Ἀλέξανδρος, δάκις λόγῳ εἰδικῆς περιπτώσεως καθαρῶς μακεδονικῆς δὲν ἀπευθύνεται μόνον πρὸς Μακεδόνας, ἀρχεται «Μακεδόνες καὶ Ἑλληνες» ἢ «Μακεδόνας καὶ σύμμαχους».

τως ἡ πολιτικὴ ἔννοια τοῦ ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου διαφορισμοῦ μεταξὺ Ἑλλήνων συμμάχων καὶ Μακεδόνων καθίσταται σαφής, ὅταν οὗτος δὲν ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἀκολουθοῦντας τὴν ἐκστρατείαν ἀπὸ τῶν δημοκρατικῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος μαχητὰς ἢ δὲν ἀλληλογραφεῖ πρὸς τὰς ἑλληνικὰς Πόλεις, ἀλλ' ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἀντιπάλους βαρβάρους ἢ ἀσχολῆται περὶ ζητήματα σχετικὰ πρὸς τὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις καὶ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Ἐν ταῖς περιπτώσεσι ταύταις οὐδεμίαν κάμνει διάκρισιν μεταξὺ Μακεδονίας καὶ Ἑλλάδος, Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων¹.

Ἐξ ἄλλου δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ πολιτικὸς διαφορισμὸς μεταξὺ «Ἑλλήνων» καὶ «Μακεδόνων» κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα οὐδέποτε φθάνει μέχρι τοῦ σημείου συγχύσεως τῶν τελευταίων πρὸς τοὺς ὁμόρους αὐτῶν μὴ ἑλληνικοὺς λαοὺς, τοὺς «βαρβάρους» τῆς Ἰλλυρίας, τῆς Παιονίας καὶ τῆς Θράκης. Αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες δῆτορες τῶν Ἀθηναίων τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἀκόμη καὶ οἱ λυσσώδεις πολέμιοι τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, ὡς ὁ Δημοσθένης, οὐδέποτε φθάνουν μέχρι ἐθνικῆς συγχύσεως τῶν Μακεδόνων πρὸς τοὺς ὁμόρους τούτων βαρβάρους². Τοῦναντίον, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς συγχύσεως αὐτῆς, πολλάκις γίνεται χρῆσις καὶ τῶν τριῶν ὄρων : «Ἕλληνες», «Μακεδόνες», «βαρβαροί». Οὕτως, ὁ Ἰσοκράτης, ἀπευθύνων πρὸς τὸν βασιλεῖα τῆς Μακεδονίας Φίλιππον παραινέσεις, λέγει : «τοὺς μὲν Ἕλληνας εὐεργετεῖν, Μακεδόνων δὲ βασιλεύειν, τῶν δὲ βαρβάρων ὡς πλείστον ἄρχειν»³. Ὁ δὲ Ἀρριανὸς ἐν τῇ ἐξιστορήσει τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Ἀσίαν, συχνότατα διαχωρίζει τοὺς Ἕλληνας συμμάχους τῶν Μακεδόνων, τοὺς Μακεδόνας, τοὺς βαρβάρους (Παιονίας, Ἰλλυρίας, Θράκης) συμμάχους τῶν Μακεδόνων καὶ τοὺς βαρβάρους τῆς Ἀσίας πολεμίους πρὸς αὐτούς.

Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα μέχρι τοῦ Φιλίππου

1. Ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τὸν Δαρεῖον : «Οἱ ὑμέτεροι πρόγονοι ἐλθόντες εἰς Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, κακῶς ἐποίησαν ἡμᾶς, οὐδὲν προηδικημένοι· ἐγὼ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμὼν κατασταθεὶς καὶ τιμωρῆσθαι βουλόμενος Πέρσας, διέβην εἰς τὴν Ἀσίαν...» (Ἀρριαν. Β', 14, 4).

2. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁ Δημοσθένης μολονότι πολλάκις ἀπεκάλεσε τὸν Φίλιππον βάρβαρον διὰ τὰς πράξεις αὐτοῦ (ιδίως ἐν Ὀλυνθ. Γ', 16 καὶ κατὰ Φίλ. Γ', 31) ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ἀπεκάλεσε βαρβάρους τοὺς Μακεδόνας, οὐδ' ἐταυτίσε ποτε τοὺς μετὰ τῶν περιστοιχούντων αὐτοὺς βαρβάρων, δηλ. μὴ ἑλληνικῶν λαῶν. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου βλ. τὴν μελέτην ἡμῶν «Ὁ Δημοσθένης καὶ τὰ περὶ βαρβαρισμοῦ τῶν Μακεδόνων» ἐν περ. «Πλάτων», τ. Γ' (1951), σελ. 188-211.

3. Ἰσοκρ. Φίλιππ. 154 βλ. καὶ ἀνωτ. σελ. 181, σημ. 1. Καὶ ὁ Καλλισθένης λέγει πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον : «Καὶ οὔν ἐνθυμήθητι, ἐκτίσας ἐπανελθὼν ἀρά γε καὶ τοὺς Ἕλληνας τοὺς ἐλευθερωτάτους προαναγκάσεις ἐς τὴν προσκύνησιν, ἢ Ἑλλήνων μὲν ἀφέξῃ, Μακεδόσι δὲ προσθήσεις τήνδε τὴν αἰμίαν, ἢ διακεκριμένα ἔσται σοι αὐτῶν τῶν τιμῶν ἐς ἅπαν, ὡς πρὸς Ἑλλήνων μὲν καὶ Μακεδόνων ἀνθρωπίνως τε καὶ ἑλληνικῶς τιμᾶσθαι, πρὸς δὲ τῶν βαρβάρων μόνων βαρβαρικῶς.» (Ἀρριαν. Δ', 11, 8).

ιδιαιτέρας πολιτικῆς ζωῆς τῶν ἑλληνικῶν Πόλεων καὶ τῆς διαμάχης τούτων μετὰ τοῦ Φιλίππου, ὡς ἐν τοῖς μεταγενεστέροις ἐγένετο γνωστή, ἰδίᾳ διὰ τῶν εὐρύτατα ἀναγινωσκομένων ἔργων τῶν πολιτικῶν ῥητόρων τῆς ἐποχῆς ταύτης, γεωγράφοι τινὲς τῶν ὑστέρων χρόνων, ἥσσανος σημασίας, ἔθεσαν ὡς ὄρια τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος πρὸς μὲν τὴν Ἡπειρον τὴν Ἀμβρακίαν, πρὸς δὲ τὴν Μακεδονίαν τὸν Πηνειόν. Οὕτως, ὁ Σκύλαξ, ἢ ἀκριβέστερον ὁ λεγόμενος Σκύλαξ¹, ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Περίπλους» καθορίζει τελευταίαν «ἑλληνικὴν» πόλιν πρὸς τὴν Μολοττίαν τῆς Ἡπείρου τὴν Ἀμβρακίαν, θεωρεῖ δὲ ὡς Ἑλλάδα τὴν νοτίως μίᾳ γραμμῇ ἀπὸ Ἀμβρακίας μέχρι τῆς παρὰ τὸν ποταμὸν Πηνειὸν Μαγνητικῆς πόλεως Ὀμολίας². Ἐκεῖθεν τοῦ Πηνειοῦ, λέγει, εὐρίσκεται τὸ ἔθνος τῶν Μακεδόνων³. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ λέξις ἔθνος δὲν ἔχει τὴν σημερινὴν καθολικὴν σημασίαν (ἑλληνικὸν ἔθνος κλπ.) ἀλλὰ τὴν περιορισμένην πολιτικὴν. Ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ, ὅπως ἐν πλείστοις ἄλλοις τῆς ἀρχαιότητος, γίνεται πολλάκις χρῆσις τῆς λέξεως «ἔθνος» ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἓνα ἐκ τῶν ἑλληνικῶν λαῶν⁴.

Ἄλλος ἐκ τῶν λεγομένων «ἡσσόνων γεωγράφων» τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Διονύσιος, ἐν τῷ ἔργῳ «Οἰκουμένης περιήγησις» θέτει ὡς ὄριον μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἡπείρου τὴν πόλιν Ὠρικίαν⁵. Ὁ Εὐστάθιος, ἐν τοῖς «σχολίοις εἰς Διονύσιον» ἐξηγεῖ ὅτι ἡ Ὠρικία ἢ Ὠρικος, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἤρχιζον τὰ «ἑλληνικά», ἦτο πόλις τῆς Ἡπείρου, ἀλλ' ὁσαύτως ἐκαλεῖτο οὕτω καὶ ἡ ὅλη ἡπειρωτικὴ περιφέρεια «κατὰ Μολοττίαν καὶ Θεσπρωτοὺς»⁶. Τέλος Διο-

1. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὁ Σκύλαξ ἔζησε περὶ τὰ τέλη τοῦ βου π.Χ. αἰῶνος. Ἀλλ' εἰς τὸ φερόμενον ὡς ἔργον αὐτοῦ «Περίπλους» ἐλάχιστα ἐθεωρήθησαν ὡς γνήσια τοῦ Σκύλακος. Τὰ πλείστα παρεμορφώθησαν ἢ προστετέθησαν μεταγενεστέως, ἰδίᾳ ὑπὸ διδασκάλων, οἱ ὅποιοι ἐχρησιμοποιοῦν αὐτὸ εἰς τὰς ἀλεξανδρινὰς καὶ μετέπειτα σχολὰς. Ὑπὸ τὴν μορφήν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἔφθασε μέχρις ἡμῶν τὸ ἔργον τοῦτο θεωρεῖται συμπλήρωμα τῶν πρώτων Βυζαντινῶν χρόνων διὰ διδασκτικούς σκοπούς.

2. Σκύλαξ. Περίπλ. 33 Μετὰ δὲ Μολοττίαν Ἀμβρακία πόλις Ἑλληνίς... ἐντεῦθεν ἄρχεται ἡ Ἑλλὰς συνεχῆς εἶναι μέχρι Πηνειοῦ ποταμοῦ καὶ Ὀμολίου Μαγνητικῆς πόλεως, ἡ ἔστι παρὰ τὸν ποταμὸν καὶ 65 Μάγνητες. Μέχρι ἐνταῦθα εἰσιν ἀπὸ Ἀμβρακίας συνεχῆς ἡ Ἑλλὰς.

3. Σκύλαξ. Περίπλ. 66 Ἀπὸ δὲ Πηνειοῦ ποταμοῦ Μακεδόνες εἰσιν Ἔθνος.

4. Συνήθης ἡ χρῆσις τῆς λέξεως «ἔθνος» ἀντὶ «λαοῦ» προκειμένου περὶ ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἑλληνικῶν λαῶν εἶναι ἰδίως κατὰ τὴν μεταλεξανδρινὴν καὶ ρωμαϊκὴν περίοδον. Ὁ Πολύβιος (ΙΗ', 1) λόγου γινόμενου περὶ Ἀχαιῶν, Ῥοδίων, Αἰτωλῶν κτλ. λέγει: «ἀπὸ τῶν ἐθνῶν καὶ πόλεων».

5. Διονυσ., Οἰκουμ. περιήγ. στ. 399 Ὠρικίην θ' ὑπὲρ αἶαν, ἐρείδεται Ἑλλάδος ἀρχή.

6. Εὐσταθ. «Σχόλια εἰς Διονύσιον» 399 Ὠρικίην θ' ὑπὲρ αἶαν. Μετὰ γὰρ τὴν Ὠρικίαν ὥσπερ ἰσθμὸς εἰς εἰσι διεύγων τὴν χώραν. Λοιπὸν γὰρ ἐστὶ τὰ Ἑλληνικά ἐκ τῆς Ἡπείρου. Ὠρικίαν δὲ φησι τὴν Ἡπειρον τὴν κατὰ Μολοττίαν καὶ Θεσπρωτοὺς. Πόλις δὲ εἰσιν Ἡπειρον.

νύσιος ὁ Καλλιφώντος ἐν τῇ «ἀναγραφῇ τῆς Ἑλλάδος» μνημονεύει τὴν Ἀμβρακίαν ὡς πρώτην ἑλληνικὴν πόλιν ἀπὸ τῆς Ἡπείρου, πρὸς δὲ τὴν ἐτέραν πλευρὰν θέτει ὡς πέρας αὐτῆς τὸν ποταμὸν Πηνειὸν καὶ τὸ ὄρος τῶν Μαγνήτων Ὀμόλην¹.

Προσεκτικὴ μελέτη πάντων τῶν προμνημονευθέντων κειμένων ἐπιτρέπει τὴν γνώμην ὅτι μία καὶ ἡ αὐτὴ πηγή, πιθανότατα ἔργον τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, ἐχρησίμευσε διὰ τὴν συγγραφὴν αὐτῶν, ἰδίᾳ ἐν τῷ καθορισμῷ τῶν ὁρίων τῆς «Ἑλλάδος». Τὰ ἔργα αὐτὰ τῶν «ἐλασσόνων γεωγράφων», ὅφ' ἦν τοὐλάχιστον μορφὴν περιῆλθον μέχρις ἡμῶν, δὲν εἶναι ἐμπεριστατωμένα μελέται, συνταχθεῖσαι διὰ προσωπικῶν ἐρευνῶν καὶ μακροχρονίων περιηγήσεων, ὡς εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Στράβωνος, ἀλλὰ σταχυολογήματα, συντασσόμενα κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ διδακτικούς σκοπούς, δηλαδὴ πρὸς χρῆσιν τῶν τότε σχολῶν. Ἄλλως τε καὶ ἡ κατὰ τὸ πλεῖστον ἑμμετρος σύνταξις ἀπέβλεπε καὶ εἰς τοῦτο, εἰς τὴν εὐχερεστέραν ἀπομνημόνευσιν ὑπὸ τῶν μαθητῶν. Διὰ τοῦτο ἡ ἀντιγραφὴ τοῦ ἑνὸς ἐκ τοῦ ἄλλου καὶ ἡ ἀνευ ἐλέγχου παράθεσις πληροφοριῶν ἐκ προγενεστέρων ἔργων εἶναι λίαν συνήθης. Γενικώτερον δὲ δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν καὶ πρώτην Βυζαντινὴν περίοδον ὁ ὑπὸ τῶν σχολαστικῶν καὶ τῶν διδασκόντων εἰς τὰς Σχολὰς καλλιεργηθεὶς ἀπεριόριστος θαυμασμὸς πρὸς τὴν Ἑλλάδα τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ τὰ κλασσικὰ Γράμματα συνεβίβαστο ἀπολύτως πρὸς τὸν πολιτικὸν διαχωρισμὸν τοῦ 4ου αἰῶνος, οὕτως ὥστε νὰ περιορίζηται τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν χώραν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀνθήσει τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς λαοὺς τῶν πρὸς Νότον τῆς Ἀμβρακίας καὶ τοῦ Πηνειοῦ δημοκρατικῶν Πόλεων, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εἶχον συμβάλλει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ὡς κοινὴ πηγή τῶν μεταγενεστέρων ἐλασσόνων τούτων γεωγράφων ἐχρησίμευσεν ὁ ἱστορικὸς Ἐφορος, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἔζησε κατὰ τὴν περίοδον τῆς διαμάχης τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ Φιλίππου διὰ τὴν ἡγεμονίαν, καὶ φυσικὸν ἦτο νὰ εἶναι ἐμπεποτισμένος ἐκ τῶν ἀντιλήψεων τοῦ πολιτικοῦ διαχωρισμοῦ τῆς Ἑλλάδος τῶν δημοκρατικῶν Πόλεων κατὰ

1. Διονυσ. Καλλιφ. Ἀναγρ. Ἑλλάδ. στ. 24 καὶ 31-36 :

*Τῆς Ἑλλάδος ἐστὶν Ἀμβρακία πρώτη πόλις...
Ἡ δ' Ἑλλὰς ἀπὸ τῆς Ἀμβρακίας εἶναι δοκεῖ
μάλιστα συνεχὴς· τὸ πέρας αὐτῆς δ' ἔρχεται
ἐπὶ τὸν ποταμὸν Πηνειόν, ὡς Φίλεας γράφει,
ὄρος τε Μαγνήτων Ὀμόλην κεκλημένον.
Τινὲς δὲ τὴν Μαγνησίαν τῆς Ἑλλάδος
λέγουσιν εἶναι, τὸν δὲ Φίλεαν ἀγροεῖν
ἀποχωρίσαντα.*

τὴν περίοδον ταύτην. Ὁ Στράβων μνημονεύει δητῶς ὅτι ὁ Ἔφορος θέτει ὡς ἀρχὴν τῆς Ἑλλάδος τὴν Ἀκαρνανίαν¹. Εἶναι πιθανὸν ὅτι καὶ τὰ ἄλλα περὶ Ἀμβρακίας, Ὠρικίας, Πηνειοῦ κλ. ὡς ὁρίων τῆς «Ἑλλάδος» ὑπῆρχον ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Ἐφόρου, ἀλλ' ὁ Στράβων δὲν ἔκρινεν ἀπαραίτητον νὰ παραθέσῃ καὶ ταῦτα. Ἀλλὰ καὶ μόνη ἡ φράσις αὕτη τοῦ Ἐφόρου ἀρχὴ τῆς Ἑλλάδος», ἣτις ἀνευρίσκεται εἰς τὰ προμνημονευθέντα κείμενα τῶν ἐλασσόνων γεωγράφων, ἐνισχύει τὴν γνώμην ὅτι οὗτος ὑπῆρξεν, ἂν μὴ ἡ μόνη, πάντως μία τῶν πηγῶν τοῦ 4ου αἰῶνος, ἐξ ὧν οὗτοι ἠντλησαν, ἂν δὲν ἀντέγραφον, πρὸς καθορισμὸν τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος. Κατ' ἀκολουθίαν, οὐ μόνον δὲν κλονίζεται ἐκ τοῦ Στράβωνος καὶ τῶν ἐλασσόνων γεωγράφων, ἀλλὰ καὶ ἐνισχύεται ἡ γνώμη ἡμῶν, ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος μέχρι Ἀμβρακίας καὶ Πηνειοῦ δι' ἀποκλεισμοῦ τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας εἶναι γέννημα τῶν πολιτικῶν περιστάσεων, τὰς ὁποίας ἔζησεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα, καὶ αἱ ὁποῖαι ἔδωσαν ἀφορμὴν νὰ ἐκδηλωθῇ σαφῶς ὁ πολιτικὸς διαχωρισμὸς τῶν ἑλληνικῶν Πολιτειῶν μετὰ περιορισμοῦ δι' αὐτὰς τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος.

Ἀξίον ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι ὅτι καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα ῥωμαιομακεδονικοὺς χρόνους ὁ πολιτικὸς οὗτος διαχωρισμὸς ἐκδηλοῦται, ὅσαςκις πρόκειται περὶ διαφορῶν μεταξὺ Ἑλλήνων τοῦ Νότου καὶ Μακεδόνων, οὐχὶ ὅμως, ὅσαςκις πρόκειται περὶ διαφορῶν μεταξὺ τούτων γενικῶς ἢ μερικῶς τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων. Οὗτω κατὰ τὸν Πολύβιον, ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος, ὅτε ὑπεκρέωθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατ' ἀπαίτησιν τῶν Αἰτωλῶν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἑλλάδα, ἐκραύγασεν ὅτι τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶναι ἐπακριβῶς καθωρισμένα, ἤγειρε δὲ ἀπαίτησιν διὰ τοὺς πλείονας τῶν Αἰτωλῶν καὶ διὰ τοὺς λαοὺς τῶν Ἀγρῶν, τῶν Ἀποδωτῶν καὶ τῶν Ἀμφιλόχων, τοὺς ὁποίους ἐθεώρει ὡς μὴ περιλαμβανομένους ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος². Ἡ πολιτικὴ σημασία τῶν λόγων τοῦ βασιλέως Φιλίππου εἶναι ἐνταῦθα ἀναμφισβήτητος, ἀφοῦ περὶ πολιτικῶν καὶ μόνον διαπραγματεύσεων ἐπρόκειτο. Ἄλλως τε ὁ Φίλιππος εἶχε πᾶν πολιτικὸν συμφέρον νὰ ἐξαιρεθῶσι τῶν πολιτικῶν ὁρίων τῆς «Ἑλλάδος» οἱ ἑλληνικοὶ οὗτοι λαοί, ἵνα παραμείνωσιν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅτι, ὡς γράφει χαρακτηριστι-

1. Στράβ. Η', 334 Ἔφορος μὲν οὖν ἀρχὴν εἶναι τῆς Ἑλλάδος τὴν Ἀκαρνανίαν φησὶν ἀπὸ τῶν ἐσπερίων μερῶν ταύτην γὰρ συνάπτειν πρῶτῃν τοῖς Ἡπειρωτικοῖς ἔθνεσιν.

2. Πολυβ. ΙΗ', 5, 5 καὶ ἐξ. Τὸ δὲ δὴ πάντων δεινότατον, οἱ ποιοῦντες ἐαυτοὺς ἐφαμύλλους Ῥωμαίοις (Αἰτωλοῖ) καὶ κελύοντες ἐκχωρεῖν Μακεδόνας ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος... ποίας δὲ κελύετε με, φησὶν, ἐκχωρεῖν Ἑλλάδος καὶ πῶς ἀφορίζετε ταύτην; αὐτῶν γὰρ Αἰτωλῶν οὐκ εἰσὶν Ἕλληνες οἱ πλείους· τὸ γὰρ τῶν Ἀγρῶν ἔθνος καὶ τὸ τῶν Ἀποδωτῶν, ἐπὶ δὲ τῶν Ἀμφιλόχων, οὐκ ἔστιν Ἑλλάς. ἢ τούτων μὲν παραχωρεῖτέ μοι; Τοῦ δὲ Τίτου γελᾶσαντος...

στικῶς ὁ Πολύβιος, ὁ ἐπιβάλλων τοὺς ὅρους Ῥωμαῖος στρατηγὸς Τίτος ἐγέλασεν ἀκούσας τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Φιλίππου καὶ δὲν ἔδωκε καμμίαν σοβαρὰν σημασίαν εἰς αὐτοὺς κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις, ἀρκεῖ νὰ καταδείξῃ ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ σοβαρῶν ἐπιχειρημάτων¹.

Μετὰ τὸ προμνημονευθὲν χωρίον, ἔνθα γίνεται λόγος περὶ Ἐφόρου, ὁ Στράβων συνεχίζων διαχωρίζει τὴν Ἑλλάδα εἰς δύο συστήματα, τὸ ἐντὸς τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ τὸ ἐκτὸς μέχρι τοῦ Πηνειοῦ². Δὲν εἶναι σαφές, ἂν καὶ ἐνταῦθα ὁ Στράβων παραθέτῃ ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Ἐφόρου ἢ ἐκφέρει ἰδίᾳ γνώμας. Ἀλλὰ καὶ τὴν δευτέραν ἐκδοχὴν ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, οὐδόλως προκύπτει ὅτι ὁ Στράβων περιορίζει τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος μέχρι τοῦ Πηνειοῦ. Τοῦναντίον ὁ πολιτικογεωγραφικὸς προσδιορισμὸς εἶναι σαφής. Διότι ἐνταῦθα γίνεται μόνον λόγος περὶ δύο «μεγάλων συστημάτων τῆς Ἑλλάδος» τοῦ ἐνὸς ἐντὸς τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ τοῦ ἑτέρου, φθάνοντος μέχρι Θεσσαλίας, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐθνικῆς ἐννοίας, μὴ ἀποκλειομένης δὲ τῆς ὑπάρξεως καὶ ἄλλων μικροτέρων «συστημάτων» πέραν τῶν ὁρίων τούτων³.

Ἡ πολιτικὴ αὕτη ἔννοια τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ Ἀμβρακικοῦ καὶ τοῦ Πηνειοῦ καὶ τοῦ δνόματος τῶν Ἑλλήνων διὰ τοὺς ἐντὸς τῶν ὁρίων τούτων κατοίκους τῶν ἐλληνικῶν Πόλεων ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει καὶ ἐν οὐδενὶ χρόνῳ ἐταυτίσθη ἢ ἄλλως πὼς ἐσχετίσθη πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἔννοιαν τῶν λέξεων «Ἑλλάς» καὶ «Ἕλλην»! Καὶ περὶ μὲν τῆς πέραν τοῦ Ἀμβρακικοῦ χώρας, δηλονότι τῆς Ἡπείρου, οὐδεμία δύναται νὰ χωρήσῃ ἀμφιβολία, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνας τῶν Πόλεων ἐθεώρουν αὐτὴν ὡς ἐλληνικὴν γῆν καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῆς, οἰαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ πνευματικὴ αὐτῶν καθυστέρησις, ὡς ὁμαίμονας Ἕλληνας. Ἡδη ἀπὸ τῆς Ὀμηρικῆς ἐποχῆς ἡ Ἡπείρος ἐμφανίζεται ὡς τὸ λίκνον τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, τὸ δὲ μαντεῖον τῆς Δωδώνης ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ ἀρχαιότερον καὶ πλέον σεβάσιμον πανελλήνιον ἱερόν. Ἐν τῇ Ὀμηρικῇ ποιήσει ἐμφανίζεται ὁ Ἀχιλλεὺς ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Δωδωναῖον καὶ Πελασγικὸν Δία, τοῦ ὁποῖου οἱ «ὑποφῆται» ἱερεῖς, οἱ «Σελλοί», ὑπὸ τὸν ψῆθυρον τῶν φύλλων τῆς ἱερᾶς

1. Αὐτὸς ὁ Τίτος, κατὰ τὸν Πολύβιον (ΙΗ', 1, 13 κ. ἐξ.) ἔθεσεν ὡς ὅρον εἰρήνης μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας «αὐτὸν ἐκ μὲν τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης ἐκχωρεῖν... τοὺς δὲ κατὰ τὴν Ἰλλυρίδα τόπους παραδοῦναι Ῥωμαίοις». Εἶναι προφανές ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἐφ' ὅσον περιώριζον τὰς ἰδίας ἀξιώσεις εἰς τὴν παράδοσιν τῆς Ἰλλυρίας, περιελάμβανον τὰ ἐδάφη καὶ τοὺς λαοὺς περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ ὁ Φίλιππος εἰς τὴν «Ἑλλάδα ἅπασαν».

2. Στράβ. Η', 334 ἔστι δὲ τὰ δύο μέγιστα συστήματα τῆς Ἑλλάδος τὸ τε ἐντὸς Ἰσθμοῦ καὶ τὸ ἐκτὸς μέχρι τῆς ἐκβολῆς τοῦ Πηνειοῦ· ἔστι δὲ καὶ μείζον καὶ ἐπιφανέστερον τὸ ἐντὸς τοῦ Ἰσθμοῦ. Βλ. καὶ Η', 129 καὶ 323.

3. Βλ. κατωτ. σελ. 199 τὰς πληροφορίας τοῦ Στράβωνος ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς «Ἑλλάδος» ὑπὸ ἐθνικὴν σημασίαν.

Δρυός, ἐμάντευον τὰς θελήσεις τοῦ κατ' ἐξοχὴν πανελληνίου Θεοῦ καὶ ἔδιδον χρησμούς εἰς τοὺς ἐκ πάσης γωνίας ἑλληνικῆς Γῆς προσφεύγοντας προσκυνητάς ¹. Οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες ἐπίστευον ὅτι ἐκ τῶν Σελλῶν τούτων ἱερέων - προφητῶν τοῦ Δωδωναίου Διὸς παρήχθη καὶ τὸ ἐθνικὸν τῶν ὄνομα «Ἑλλην» καὶ τὸ τῆς χώρας τῶν «Ἑλλάς», ἀφοῦ τὸ πρῶτον ἐγένετο χρῆσις τοῦτου ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Μυρμιδόνων τοῦ Ἀχιλλέως, παρὰ τὴν Θεσσαλικὴν Φθίαν, καὶ ἐκεῖθεν διεσπάρη καὶ ἐπεκράτησεν ὥς ὅρος δι' ὁλόκληρον τὴν φυλὴν ². Αὐτὸς δ' Ἀριστοτέλης, ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν παραδόσεις καὶ θρύλοι παλαιότερων χρόνων εἶχον τεθῆ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς, παρέχει εἰς ἡμᾶς τὴν ἀπόδειξιν ὅτι οἱ Ἑλληνες ἐξηκολούθουν νὰ πιστεύωσιν ὅτι ἡ ἀρχαιοτάτη Ἑλλάς εὐρίσκετο περὶ τὸν Δωδώνην καὶ τὸν Ἀχελῷον, τὸ δὲ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων προήλθεν ἐκ τῶν ἱερέων - προφητῶν τοῦ Δωδωναίου Διὸς Σελλῶν ³. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τῶν Γραικῶν, τὸ ὁποῖον ἔδωσαν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς πάντας τοὺς Ἑλλήνας, ἀνῆκεν εἰς ἑλληνικὸν λαὸν τῆς Ἡπείρου, τὸν ὁποῖον πρῶτον ἐγνώρισαν οὗτοι, ὅτε διέπλευσαν τὴν Ἀδριατικὴν καὶ διὰ τῆς Ἰλλυρίας εὐρέθησαν ἐν ἀμέσῳ ἐπαρῇ μετὰ τῶν ἑλληνικῶν λαῶν ⁴. Τὸ δὲ κυριώ-

1. Ὁμήρου Ἰλ. Π 233:

*Ζεῦ ἄνα Δωδωναῖε Πελασγικέ, τηλόθι ναίων,
Δωδώνης μεδῶν δυσχειμέρον· ἄμφι δὲ Σελλοὶ
σοι ναῖουσι ὑποφῆται ἀνιπτόποδες χαμαιεῦναι.*

Κατὰ τὸν Ὀμηρον (Ὁδυσ. Ξ, 327) ὁ Ὀδυσσεὺς ἔλαβε χρησμόν ἐκ τοῦ μαντεῖου τῆς Δωδώνης τὸ ὁποῖον ἐπεσκέφθη πρὶν παλινოსτήσῃ εἰς Ἰθάκην. Καὶ ὁ Ἡσίοδος (Σχολ. Σοφ. Τραχ. στ. 1164) ἀφιέρωσεν ὕμνον διὰ τὴν Δωδώνην καὶ τὸ μαντεῖον αὐτῆς, τοῦτο δὲ παρέχει τὴν ἀπόδειξιν ὅτι καὶ κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα συνεχίζετο ἡ πανελληνίως φήμη τῆς Δωδώνης καὶ ἡ ἐξ ὅλης τῆς Ἑλλάδος συρροὴ προσκυνητῶν.

2. Βλ. ἀνωτ. σελ. 182.

3. Ἀριστ. Μετεωρολ. Α', 14, 352b, *Περὶ τὴν Ἑλλάδα τὴν ἀρχαίαν. Αὕτη δ' ἐστὶν ἡ περὶ τὴν Δωδώνην καὶ τὸν Ἀχελῷον... ὥκουν γὰρ οἱ Σελλοὶ ἐνταῦθα καὶ οἱ καλούμενοι τότε μὲν Γραικοὶ νῦν δ' Ἑλληνες.* Ἐκ τῶν ἱερέων - προφητῶν τοῦ Διὸς Σελλῶν πιθανώτατα ἐκαλοῦντο οἱ Σελλοὶ καὶ οἱ περὶ τὸ μαντεῖον κατοικοῦντες ἡπειρωτικοὶ λαοί. Οὐχὶ ἄσχετον πρὸς τοὺς Σελλοὺς εἶναι καὶ τὸ ὄνομα «Ἑλλοπτή», ὅπερ ὁ Ἡσίοδος (ὡς ἀνωτ.) δίδει πρῶτος εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἡπείρου, ἐνθα τὸ μαντεῖον τῆς Δωδώνης.

4. Ὁ Ἀριστοτέλης (ὡς ἀνωτ.) πρῶτος μνημονεύει τὸ ὄνομα τῶν Γραικῶν ὡς πρῶτον τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο ἀνῆκεν εἰς ἀρχαιότατον ἑλληνικὸν λαὸν τῆς Ἡπείρου, ἐξ οὗ ἔλαβον τοῦτο οἱ Ῥωμαῖοι ὡς ἐθνικὸν ὄνομα τῶν Ἑλλήνων, παρέχει ἀπόδειξιν καὶ ὁ Ἡσίοδος, ἀποστ. (Rzach³ παρὰ Teubner) 4 (24), ὁ ὁποῖος μνημονεύει ἐπώνυμον ἥρωα Γραικόν, υἱὸν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Πανδώρας θυγατρὸς τοῦ Δευκαλίωνος:

*Πανδῶρην Διὶ πατρί, θεῶν σημάτωντι πάντων,
μειχθεῖσ' ἐν φιλότῃ τέκεν Γραῖκον μενεχάρμη.*

τερον γνώρισμα τῆς ἐθνικῆς κοινότητος τῶν Ἑλλήνων, τὸ κατὰ τὸν Ἡρόδοτον ὁμολώσωσιν, δὲν ἡμφεσβητήθη ποτὲ σοβαρῶς προκειμένου περὶ τῶν ἡπειρωτικῶν λαῶν τῆς ἀρχαιότητος. Ἐξ ἄλλου, αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Δωδώνης ἔχουσι φέρει εἰς φῶς πλῆθος ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, ἐξ ὧν ἀποδεικνύεται κατὰ τρόπον ἀνεπίδεκτον ἀμφιβολίας ὅτι ἑλληνικὴ διάλεκτος ἦτο ἡ γλῶσσα τῶν ἡπειρωτικῶν λαῶν¹. Χάρις εἰς τὸ μαντεῖον τῆς Δωδώνης ἢ Ἡπειρος, παρὰ τὰς ὁρεῖνās καὶ δυσβάτους διόδους, ἀπὸ τῶν Μηκυναϊκῶν χρόνων μέχρι τῆς Μακεδονικῆς περιόδου, οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ προσελκύνῃ προσκυνητὰς ἐξ ὅλων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν². Οἱ βασιλεῖς τοῦ ἡπειρωτικοῦ λαοῦ τῶν Μολοσσῶν, οἵτινες ἐκαυχῶντο διὰ τὴν ἐκ τῶν Αἰακιδῶν καὶ τοῦ Ἀχιλλέως θεῖαν καταγωγὴν³, καὶ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ὁποίων εὐρίσκετο τὸ μαντεῖον, εἶχον βαθεῖαν συνάσθησιν τῆς ἑλληνικότητος αὐτῶν καὶ κατέβαλλον μεγάλας προσπαθείας διὰ τὴν ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλυτέραν προσέλκυσιν Ἑλλήνων προσκυνητῶν. Αἱ μακράαιωνες παραδόσεις τοῦ σεβασμίου τούτου πανελληνίου τεμένους λατρείας καὶ μαντείας, συνδεόμεναι πρὸς τοὺς ποιητικοὺς θρύλους τῆς ἑλληνικῆς κοσμογονίας καὶ τὴν διάπλασιν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, οὐδέποτε ἔπαυσαν νὰ θέλωσι τοὺς ποιητὰς τῆς Ἑλλάδος, οἵτινες πάντοτε μετὰ δέους καὶ ἐκστάσεως ἐστρέφοντο πρὸς τὸν Δωδωναῖον Δία καὶ τοὺς ὑποφῆτας ἱερεῖς αὐτοῦ⁴. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ γεωγράφοι τῆς Ἑλλάδος πασῶν τῶν περιόδων ὠμίλησαν περὶ τοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης, ὡς περὶ ἑνὸς τῶν πλέον

1. Βλ. τὸ ἔργον τοῦ πρώτου ἐνεργήσαντος τὰς ἀνασκαφὰς Κ. Καρπάνου, Dodone et ses ruines, Paris 1878.

2. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων διὰ τῶν ἀνασκαφῶν πολυπληθῶν ἀναθημάτων καὶ τῶν χαραγμένων ἐπὶ μολυβδίνων πλακῶν ἐρωτήσεων πρὸς τὸ μαντεῖον, αἵτινες προέρχονται ἐξ Ἑλλήνων διαφόρων ἐποχῶν καὶ πολλαχόθεν τῆς Ἑλλάδος, ὡς τῆς Κερκύρας καὶ τοῦ Τάραντος. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἑλληνικοὶ θρύλοι ἀποδεικνύουν τὴν πανελληνίον σημασίαν τῆς Δωδώνης, διότι κατ' αὐτοὺς ἐκεῖ προσέφυγον πρὸς λήψιν χρησμῶν βασιλεῖς, ἥρωες καὶ ἡμίθεοι τῆς Ἑλλάδος, ὡς ὁ Ἡρακλῆς, ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἀργεῦς Ἰναχος, ὁ υἱὸς τοῦ Φοῖβου Ἀργεος, ὁ Κρέων, ὁ Ὀρέστης, ὁ Ἀχιλλεύς, ὁ Ὀδυσσεύς, οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀχιλλέως Πύρρος καὶ Νεοπτόλεμος κτλ. Ὁ Ἡρόδοτος (Β', 56), ὁ ὁποῖος ἐπεσκέφθη τὴν Δωδῶνιν, μεταφέρει παλαιότερους θρύλους συσχετίζοντας τὴν ἰδρυσιν τοῦ μαντείου μετὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἑτέρου περιφήμου μαντείου τοῦ Ἀμμωνος - Διὸς ἐν Λιβύῃ, ὑπὸ δύο ἱερείων ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ἰδρυσεν ὑπὸ τὴν φηγὸν τὸ ἱερὸν τοῦ Διὸς τῆς Δωδώνης «ἐπεὶ τε συνέλαβε τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν».

3. Ἀργότερον ὁ Ἀλέξανδρος, τοῦ ὁποίου ἡ μήτηρ Ὀλυμπιάς ἀνῆκεν εἰς τὸν ἡγεμονικὸν οἶκον τῶν Μολοσσῶν τῆς Ἡπείρου, ἐκαυχᾶτο διὰ τὴν ἐκ τοῦ Ἀχιλλέως καταγωγὴν.

4. Ὁ Πίνδαρος διὰ παιᾶνος (ἀποσπ. 57 (20), Schræder παρὰ Teubner) ὕμνησε τὸν Δωδωναῖον Δία:

Δωδωναῖε μεγάθυγε | ἀριστότεχνα πάτερ.

σεβαστῶν πανελληνίων ἱερῶν, τοῦ ὁποίου ἡ ὑπαρξίς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐννοηθῇ εἰμὴ ἐν γῇ ἀμυγῶς ἑλληνικῇ¹. Κατὰ τὰς δοξασίας τῶν Ἑλλήνων οἱ ὑπ' αὐτῶν λατρευόμενοι Θεοὶ δὲν ἔμενον μονίμως εἰμὴ ἐν ἑλληνικῇ γῇ, ὁ δὲ κατ' ἐξοχὴν πανελλήνιος Θεός, ὁ Δωδωναῖος καὶ Πελασγικὸς Ζεὺς, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λατρευθῇ καὶ νὰ προσελκύῃ προσκυνητὰς εἰμὴ ἐν γῇ, ἥτις ἀναμφισβητήτως ἀνῆκεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐθνότητα². Καὶ ἂν ἀκόμῃ δὲν εἴχομεν ἄλλας περιφανεῖς ἱστορικὰς ἀποδείξεις περὶ τῆς ἑλληνικότητος τῆς Ἡπείρου, καὶ μόνῃ ἢ καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα πανελλήνιος φήμῃ τοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης καὶ ἡ ἔκτοτε συνεχὴς προσέλευσις προσκυνητῶν παρέχει τὴν περιφανὴ ἀπόδειξιν τοῦ γεγονότος τούτου. Ἄλλὰ καὶ οἱ πολυληθεῖς προσκυνηταί, οἵτινες ἀπὸ τῶν ἐσχατιῶν τῆς Ἑλλάδος συνέρχοντο εἰς τὴν Ἡπείρον, ἵνα προσφέρωσι θυσίας πρὸς τὸν Δωδωναῖον Δία καὶ λάβωσι χρησμούς ἐκ τοῦ περιφήμου μαντείου, ζῶντες ἐκεῖ ἐν τῷ μέσῳ λαῶν, οἵτινες ὠμίλουν τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, ἐλάτρευον τοὺς αὐτοὺς Θεοὺς καὶ εἶχον τὰς αὐτὰς ἐθνικὰς παραδόσεις, δὲν ἦτο δυνατόν εἰμὴ ἐπιστρέφοντες εἰς τὰς ἐστίαις αὐτῶν νὰ διασπείρωσιν ἀενάως τὴν πεποίθησιν ὅτι πέραν τῆς «Ἑλλάδος» τῶν δημοκρατικῶν Πόλεων, τῆς ἐχούσης ὡς πέραν τὸν κόλπον τῆς Ἀμβρακίας, ὑπῆρχε καὶ μία ἄλλη Ἑλλάς, τὴν ὁποῖαν οὐδέποτε ἔπαυσαν νὰ κατοικῶσιν ὁμόφυλοι, καὶ ἡ ὁποία οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ ἀνῆκῃ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐθνότητα.

Ἄλλ' ἂν διὰ τὰ πέραν τῆς Ἀμβρακίας, ὡς εἶναι ἡ Ἡπείρος, ἐδάφη οὐδεμία δύναται νὰ γεννηθῇ ἱστορικὴ ἀμφιβολία ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν ταῦτα ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως ὡς συνέχειαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῶν ὡς ὁμοφύλους, ἔτι πλεόν τοῦτο δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀναμφισβήτητον, προκειμένου περὶ τῆς ἐκείθεν τοῦ Πηνειοῦ χώρας τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν Μακεδόνων. Ἄν καὶ ἡ Μακεδονία δὲν εὕρισκετο ἐν στενῇ πολιτικῇ καὶ πνευ-

1. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι μνημονεύονται Ἕλληνες ἐπισκεφθέντες ἱερὰ ξένων θεῶν, ἵνα λάβωσι χρησμόν, ὡς ὁ Λύσανδρος καὶ ἀργότερον ὁ Ἀλέξανδρος, οἱ ὁποιοὶ ἐπεσκέφθησαν τὸ μαντεῖον τοῦ Ἀμμωνος ἐν Λιβύῃ. Ἄλλ' ἐπρόκειτο περὶ ὧν ἐξαιρετικῶν περιπτώσεων πολιτικῆς μάλλον σκοπιμότητος ἢ ἐθνικῆς παραδόσεως. Καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἡ λατρεία τοῦ Ἀμμωνος ἐταυτίσθη πρὸς τὴν τοῦ Διός, ὑπῆρχον δὲ καὶ ἐν Ἑλλάδι ἱερὰ τοῦ Ἀμμωνος-Διός. Ἀλλὰ τὰ πράγματι πανελλήνια ἱερὰ, εἰς τὰ ὁποῖα συνέρχοντο προσκυνηταί ἐξ ὅλου τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ὡς τῆς Δωδώνης, τῶν Δελφῶν, τῆς Ὀλυμπίας, τῆς Δήλου, ἐθεωροῦντο ὡς ἐν αὐτῇ τῇ καρδίᾳ τῆς ἑλληνικῆς χώρας τόσον γεωγραφικῶς ὅσον καὶ ἱστορικῶς, συνεδέοντο δὲ στενῶς καὶ πρὸς τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις τῶν Ἑλλήνων. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ὅλη περιοχὴ τῶν πανελληνίων τούτων ἱερῶν ἦτο ἱερὰ διὰ τοὺς Ἕλληνας.

2. Ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἡσίοδος, ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Πίνδαρος, ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὰ προμνημονευθέντα χωρία περὶ Δωδώνης καὶ τοῦ μαντείου αὐτῆς δὲν ἀφήνουν εἰς ἡμᾶς ἀμφιβολίαν ὅτι τὸ πανελλήνιον τοῦτο ἱερὸν ἔκειτο ἐν καθαρᾷ ἑλληνικῇ γῇ, ἥτις ἐθεωρεῖτο τὸ λίκνον τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος.

ματικῇ ἐπαφῇ μετὰ τῶν ἑλληνικῶν Πολιτειῶν, ὁ ἐκεῖθεν τοῦ Ὀλύμπου, τῆς Πίνδου καὶ τῶν Καμβουνίων Ἑλληνισμὸς οὐδέποτε εὐρέθῃ τελείως ἀπομεινωμένος καὶ ἄγνωστος. Ἀνέκαθεν οἱ Θεσσαλοὶ εὐρίσκοντο ἐν ἐπικοινωνίᾳ μετὰ τῶν Μακεδόνων, αἱ ἐμπορικαὶ συναλλαγαὶ ἦσαν ἀδιάκοποι, καὶ αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἀνασκαφαὶ διεπίστωσαν ἐκπολιτιστικὰς ἐπιδράσεις¹. Ἐξ ἄλλου, οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας, οἱ ὅποιοι πολλάκις προσελάμβανον ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτῶν Θεσσαλοὺς, δὲν ἔπαυσαν καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα νὰ ἔχωσι βλέψεις ἐπὶ Θεσσαλικῶν ἐδαφῶν μεγίστης δι' αὐτοὺς στρατηγικῆς σημασίας, ἅτε δεσποζόντων τῶν θρεϊνῶν διαβάσεων, καὶ πολλάκις ἀνεξήτουν εὐκαιρίαν ἐπεμβάσεως ἐπὶ τῶν Θεσσαλικῶν ζητημάτων². Αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι τῆς Χαλκιδικῆς ἔθετον τοὺς Ἑλληνας τῶν δημοκρατικῶν Πόλεων ἐν ἀμέσῳ ἐπαφῇ μετὰ τῶν Μακεδόνων καὶ πολλάκις αὗται ἔδωσαν ἀφορμὰς διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων, συνθηκῶν, συμμαχιῶν ἢ καὶ πολέμων. Ἦδη, κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους, ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρος ὁ Α', προσήνεγκε σημαντικὰς ὑπηρεσίας εἰς τοὺς ὑπὲρ ἐλευθερίας μαχομένους Ἑλληνας, ἔνεκα δὲ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτῶν ἔτυχεν ὅλως ἐξαιρετικῶν τιμῶν, καὶ ἀπεκλήθη «Φιλέλλην», ἀνεκηρύχθη δὲ ὑπὸ τῶν Ἀθηνῶν πρόξενος³. Ὁ Ἀλέξανδρος μετέσχεν ὡς Ἑλλήν καὶ τῶν ἀγώνων τῆς Ὀλυμπίας, εἰς δὲ τοὺς κατοίκους τῆς καταστροφείσης ὑπὸ τοῦ Ἀργοῦς Πόλεως τῶν Μυκηνῶν προσεφέρθη νὰ παρᾶσχη ἄστυον ἐν Μακεδονίᾳ⁴. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἡ Μακεδονία κατέστη θέατρον σημαντικῶν ἐπεισοδίων τῆς ἑλληνικῆς διαμάχης, οἱ δὲ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας εὐρέθησαν καὶ αὐτοὶ ἀναμειγνύμενοι ἐν τῇ διαμάχῃ ταύτῃ ἔνεκα τῶν ἐν Χαλκιδικῇ συμπερόντων αὐτῶν⁵. Κατὰ τοὺς ἀμέσως πρὸ τοῦ Φιλίππου χρόνους, ἡ ἐπαφὴ ἦτο τοσοῦτον στενὴ ὥστε Ἀθηναῖοι καὶ Σπαρτιάται καὶ Θηβαῖοι ἐπενέβαινον εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Μακεδονίας ἀκόμη καὶ εἰς τὰ δυναστικά αὐτῆς ζητή-

1. Βλ. κυρίως τὸ ἔργον τοῦ St. Casson, *Macedonia, Thrace and Illyria*, Oxford, 1926.

2. Τὸ Μακεδονικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν Θεσσαλίαν ἐξεδηλώθη δι' ἐνεργῶν ἐπεμβάσεων ἥδη ἀπὸ τοῦ βασιλέως Ἀρχελαίου (βλ. Ἀ. π. Δ. α. σ. κ. α. λ. α. κ. η., Ὁ «Περὶ Πολιτείας» λόγος τοῦ [Ἡρώδου] καὶ τὰ ἐν αὐτῷ περὶ Μακεδόνων, ἐν «Γέρας Ἀντ. Κεραμοπούλλου», Ἀθῆναι, 1953, σελ. 170 – 196).

3. Ἡρόδ. Η', 136, 143.

4. Πανσ. Ζ', 25.

5. Ὁ στρατηγὸς τῆς Σπάρτης Βρασιδᾶς ἡγούμενος σπαρτιατικῆς στρατιᾶς διέσχισε τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔφθασεν ἀπὸ ξηρᾶς εἰς Μακεδονίαν (Θουκυδ. Δ', 78). Κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον τὸ Μακεδονικὸν κράτος ἀναμειγνύμενον εἰς τὰς ἑλληνικὰς διαμάχας διὰ τὴν Χαλκιδικὴν ἐκινδύνευσε σοβαρῶς ἔνεκα εἰσβολῆς τοῦ βασιλέως τῶν Θρακῶν Σιτάλκου (Θουκυδ. Β', 98).

ματα, αὐτὸς δὲ ὁ Φίλιππος, κατὰ τὴν ἐφηβικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν, εἶχε χρησιμοποιεῖται ὡς ὁμηρος τῶν Θηβαίων ¹.

Ταῦτα πάντα ἐπιτρέπουν εἰς ἡμᾶς τὴν βεβαιότητα ὅτι οἱ Ἕλληνες τῶν δημοκρατικῶν Πόλεων ἐγνώριζον καλῶς τὴν ἐλληνικότητα τῶν Μακεδόνων. Εἶναι σήμερον ἀνεπίδεκτον ἀμφιβολίας ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Μακεδόνες ὠμίλουν ἐλληνικὴν διάλεκτον, ἐλάτρευον τοὺς αὐτοὺς θεοὺς, εἶχον κοινὰ παραδόσεις καὶ ὁμοτροπὰ ἥθη, ἥτοι εἶχον πάντα τὰ κοινὰ στοιχεῖα τοῦ Ἑλλήνος ². Ἐφ' ὅσον δὲ πάντα ταῦτα ἦσαν γνωστὰ εἰς τοὺς Ἕλληνας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία μετὰ τῶν ὅτι ἐκείνοι τοὺς ὁποίους ἀπεκάλουν ἀπλῶς Μακεδόνας κατὰ τὴν περίοδον τῆς μεγάλης πολιτικῆς διαμάχης, ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως ἦσαν Ἕλληνες ὅσον καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι. Ἀλλὰ καὶ ἂν τυχὸν ἐγεννήθη ποτὲ ἀμφιβολία ὡς πρὸς τινὰς ἀπομεμακρυσμένους τῶν κέντρων τῆς ἐλληνικῆς ζωῆς Ἕλληνας συρρέοντας εἰς ἀγῶνας, ὡς δεικνύει τὸ ἐπεισόδιον, ἔνεκα ἀγνοίας ἢ λόγῳ ἀθλητικοῦ συναγωνισμοῦ, τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων, ὅτε ἡμφεσθητήθη ὑπὸ τινων ἢ ἐλληνικότης καὶ ἐπομένως τὸ δικαίωμα συμμετοχῆς εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου Α' ³, ὁ πνευματικὸς κόσμος τῆς Ἑλλάδος εἶχεν ἀνέκαθεν περὶ αὐτοῦ σαφεῆ γνῶσιν. Διότι ἀνέκαθεν Ἕλληνες λόγιοι καὶ καλλιτέχναι προσέφευγον εἰς τὴν αὐλὴν τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, ἐπὶ δὲ βασιλείᾳ Ἀρχελαίου, ἥτοι κατὰ τὰ τέλη τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ἢ βασιλικὴ αὐλὴ τῆς Μακεδονίας ἐφιλοξένει διασήμους Ἕλληνας, ὡς τὸν ποιητὴν Ἀγάθωνα καὶ τὸν Εὐριπίδην, τοῦ ὁποῦ τοὶ δρᾶματα ἐπαίζοντο ἐν Πέλλᾳ, καὶ ὁ ὁποῖος ἀπέθανεν ἐν μακεδονικῇ γῇ. Ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ἀναφαίνεται σαφῶς ἐν τοῖς λόγοις τῶν ῥητόρων καὶ τοῖς ἔργοις τῶν ἱστορικῶν ὁ πολιτικὸς περιορισμὸς τῆς «Ἑλλάδος» μέχρι Πηνειοῦ, ἥτοι

1. Ἀθηναῖοι καὶ Θηβαῖοι διηγωνίζοντο τότε εἰς ἐπεμβάσεις ἔνεκα τοῦ δυναστικοῦ ζητήματος, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν κατεσπάρασσε τὴν Μακεδονίαν, ὑποστηρίζοντες ὡς μνηστήρας τοῦ θρόνου πρόσωπα ἀφωστωμένα εἰς τὴν πολιτικὴν αὐτῶν. Ἡδὴ οἱ Σπαρτιάται εἶχον ἐξαγοράσει τὴν πρὸς τὸν Ἀμύνταν Γ' δοθεῖσαν ἐνίσχυσιν ἐναντίον τοῦ ἀνταπαιτητοῦ τοῦ θρόνου Ἀργείου, δι' ὑποχρεώσεως πρὸς συμφωνίαν ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων των τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τῆς Θεσσαλίας. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέστειλαν τὸν στρατηγὸν Ἰφικράτην πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς μητρὸς τοῦ Φιλίππου Εὐρυδίκης εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτῆς κατὰ τοῦ ἀπαιτητοῦ τοῦ θρόνου Πανσανίου. Οἱ Θηβαῖοι ἀπέστειλαν εἰς Μακεδονίαν τὸν Πελοπίδαν, ὅστις πρὸς διασφάλισιν τῆς συμφωνίας μετὰ τοῦ ἀντιβασιλεύοντος κηδεμόνος τῶν ἀνηλίκων βασιλοπαίδων Πτολεμαίου ἔλαβε πεντήκοντα ὁμήρους, μετὰ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Φίλιππος (Αἰσχίν. Περὶ παρατρ. 28, Πλουτ. Πελ. 27, Διόδ. ΙΣ', 2, 6).

2. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ὁρίζει ὁ Ἡρόδ. ὡς ἀνωτ. σελ. 175. Βλ. καὶ τὴν μνημονευθεῖσαν μελέτην ἡμῶν «Ἡ γλῶσσα τῶν Μακεδόνων κατὰ τὰς ἱστορικὰς πηγὰς», ὡς καὶ τὰς ἐν αὐτῇ σημειουμένας πηγὰς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐλληνικότητος τῶν Μακεδόνων.

3. Βλ. ἀνωτ., σελ. 180.

κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Φιλίππου, ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἔθνους δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ ἡ ἐλαχίστη ἀμφιβολία περὶ τοῦ διαφορισμοῦ τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς ἐννοίας τῶν λέξεων «'Ελλάς» καὶ «'Ελλην», τῆς πρώτης περιοριζομένης μέχρι Πηνειοῦ καὶ τῆς δευτέρας ἀναμφισβητήτως περιεχούσης τὴν Μακεδονίαν καὶ τοὺς Μακεδόνας.

Ἀλλὰ καὶ ἂν ἔλειπον ἀφ' ἡμῶν πάντα τὰ ἐκ τῆς λογικῆς διερευνήσεως τῶν περιστατικῶν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου ἐπιχειρήματα, τὰ περὶ Μακεδόνων διαλαμβανόμενα εἰς τὰ διασωθέντα ἔργα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος οὐδεμίαν ἀφήνουν εἰς ἡμᾶς ἀμφιβολίαν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐπίστευον ὅτι ἡ Μακεδονία ἦτο χώρα ἑλληνικὴ καὶ οἱ Μακεδόνες Ἕλληνες. Ἡδὴ κατὰ τὸν 8ον π.Χ. αἰῶνα, ὑπὸ τοῦ πρώτου Ἑλληνος τῆς ἱστορικῆς περιόδου, ὁ ὁποῖος συνέδεσε τὴν ἑλληνικὴν κοσμογονίαν μετὰ τῶν περὶ τῆς διαπλάσεως τῶν πρώτων ἑλληνικῶν λαῶν ἱστορικῶν δεδομένων, τοῦ Ἡσιόδου, οἱ Μακεδόνες τοποθετοῦνται ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς διὰ θεογονικῶν μύθων καὶ λαϊκῶν θρύλων διαφαινομένης ἐξελίξεως τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ ἔθνους. Κατὰ τὸν Ἡσιόδον, ὁ Μάκεδνος καὶ ὁ Μάγνης, κατοικοῦντες τὴν περὶ τὸν Ὀλυμπον καὶ τὴν Πιερίαν χώραν, ἦσαν υἱοὶ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Θυίας, θυγατρὸς τοῦ Δευκαλίωνος¹. Οὕτως ὁ Ἡσιόδος συνδέει τοὺς Μακεδόνας μετὰ τῶν Μαγνήτων Ἑλλήνων. Ὁ Ἑλλάνικος, σύγχρονος τοῦ Ἡροδότου, διὰ πολλῶν περιηγήσεων ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς χώρας καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ περισυλλέξας τὰς παλαιὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις, λέγει ὅτι ὁ Μακεδὼν ἦτο υἱὸς τοῦ Αἰόλου². Ὁ δὲ Αἰλιανὸς καὶ ὁ Ἀπολλόδωρος, συγγραφεῖς ἀμφότεροι μεταγενέστεροι, ἀλλὰ γράψαντες βάσει ἀρχαιοτάτων παραδόσεων, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν, ἐθεώρησαν τὸν Μακεδῶνα υἱὸν τοῦ Λυκάωνος καὶ ἑγγονον τοῦ Ἀρκαδιοῦ Πελασοῦ³.

Ὁ Ἡρόδοτος οὐ μόνον θεωρεῖ τοὺς Μακεδόνας τμήμα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἀλλὰ, στηριζόμενος ἐπὶ παλαιοτέρων ἑλληνικῶν παραδόσεων προσδιορίζει τὴν Μακεδονίαν ὡς τὸ λίκνον τοῦ δωρικοῦ κλάδου τῶν Ἑλλήνων καὶ

1. Ἡσιόδ. ἀπ. (Rzach³, παρὰ Teubner) 5 (25). Ὁ A b e l (Makedonien vor König Philipp, Leipzig, 1948) εἶχεν ἤδη ὁρθῶς ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν τῶν γλωσσολόγων καὶ ἱστορικῶν ἐπὶ τῆς κοινότητος τῆς ῥίζης τοῦ ὀνόματος τῶν δύο γειτόνων κατὰ τὴν ἅπω ἀρχαιότητα λαῶν Μακεδόνων καὶ Μαγνήτων, τοὺς ὁποίους καὶ ὁ Ἡσιόδος ἐμφανίζει ὡς ἀδελφούς. Ἡ λέξις «Μακεδνός» ἀνευρίσκεται παρ' Ὀμήρῳ ('Ὀδυσ. Η 106 : οἷά τε φύλα μακεδνῆς αἰγείριοι) ὑπὸ τὴν ἔννοιαν μακρός, ὕψηλός. Ἡ ρίζα μακ ἀνευρίσκεται εἰς πολλὰς λέξεις τῆς αὐτῆς περιόδου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα σημασίας (μακ-ρός, μάκ-αρ, ἐν τῇ λατινικῇ mag-nus κτλ.). Μακεδόνες καὶ Μάγνητες, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἔχει τὴν αὐτὴν ῥίζαν, εἶναι πιθανὸν νὰ ἔλαβον τοῦτο εἴτε ἐκ τῆς ὁρεινῆς (ὕψηλης) χώρας τῶν, εἴτε ἐκ τοῦ μακροῦ δηλαδὴ τοῦ μεγαλοσώμου τῶν δύο τούτων Δωρικῶν φύλων.

2. Ἐν Κωνσταντινῷ Πορφυρογεννήτῳ (Περὶ θεμ. Β', 2 ἀποσπ. 26).

3. Αἰλιαν. Ποικ. ἱστ. Γ', 18. Ἀπολλόδ. Γ', 8, 1.

ταυτίζει τὸ «μακεδὸν ἔθνος» μετὰ τῶν ἐκ Πίνδου καὶ Δρυοπίδος μετοικησάντων εἰς Πελοπόννησον Δωριέων ¹. Ἀλλαχοῦ ὁ Ἡρόδοτος, μνημονεύων τὸ ἐπεισόδιον τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου Α' τοῦ Φιλέλληγος κατὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας καὶ τὴν ἀνάγκην, εἰς τὴν ὁποίαν οὗτος εὐρέθη νὰ ἀποδείξῃ ἑλληνικὴν καταγωγὴν, λέγει, ὅτι ὁ βασιλικὸς οἶκος τῆς Μακεδονίας κατήγετο ἐκ τῶν Τημενιδῶν — Ἡρακλειδῶν τοῦ Ἄργους ². Θὰ ἦτο βεβαίως ὅλως παράλογον νὰ φαντασθῶμεν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐπίστευον μὲν ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας ἦσαν ἀκραίφρνεῖς Ἕλληνες, ὅμως εἶχον ἀμφιβολίαν τινὰ ὡς πρὸς τὴν ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ δυναστεία αὕτη τῶν Ἀργεαδῶν ὡς κατ' ἐξοχὴν ἐθνικὴ δυναστεία ἐβασίλευεν ἥδη ἀπὸ ἀμνημονευτῶν χρόνων ³. Ἀλλὰ καὶ ὁ Θουκυδίδης παρὰ τὴν προρρημηνευθεῖσαν ἀπέχθειαν αὐτοῦ πρὸς τινὰς ἡπειρωτικοὺς καὶ μακεδονικοὺς λαοὺς, πνευματικῶς καθυστερημένους καὶ συμμάχους τῆς Σπάρτης ⁴, ἐκθέτων διάφορα ἐπεισόδια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐκτυλιχθέντα ἐν Μακεδονίᾳ, δὲν ἀφήνει ἀμφιβολίαν ὅτι κατατάσσει τοὺς Μακεδόνας μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ διαχωρίζει αὐτοὺς τῶν περιτοιχιζόντων βαρβάρων λαῶν ⁵.

Ὁ Εὐριπίδης κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς διαμονῆς αὐτοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ἔγραψε καὶ εἰδικὸν ἔργον «Ἀρχέλαος», ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξυμνεῖτο ἡ ἐκ τῶν ἐθνικῶν ἡρώων τῶν ἑλληνικῶν θρύλων καταγωγή καὶ αἱ ἑλληνικαὶ ἀρεταὶ καὶ

1. Ἡροδ. Α', 56 οἷκε ἐν Πίνδῳ Μακεδόνων καλεόμενον. ἐνθὺν τε δὲ αὐτὶς ἐς τὴν Δρυοπίδα μετέβη, καὶ ἐκ τῆς Δρυοπίδος οὕτως ἐς Πελοπόννησον ἐλθὼν Δωρικὸν ἐκλήθη. Καὶ ἀλλαχοῦ ὁ Ἡρόδοτος (Η', 43) ὁμιλῶν περὶ τῶν Λακεδαιμονίων, Κορινθίων, Σικυωνίων, Ἐπιδαυρίων, Τροιζηνίων, καλεῖ αὐτοὺς «Δωρικὸν τε καὶ Μακεδόν ἔθνος».

2. Ἡροδ. Ε', 22 Ἕλληνας δὲ εἶναι τοὺτους τοὺς ἀπὸ Περγδικκεω γεγονότας, κατὰ περ αὐτοὶ λέγουσι, αὐτὸς τε οὕτω τυγχάνω ἐπιστάμενος καὶ δὴ καὶ ἐν τοῖσι δπισθε λόγοισι ἀποδέξω ὡς εἶσι Ἕλληνες, πρὸς δὲ καὶ τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ διέποντις ἀγῶνα Ἑλληνοδίκαι οὕτω ἔγνωσαν εἶναι.

3. Ἡροδ. Η', 137. Ἰουστ. VII, 1-2. Θουκυδ. Β', 99. Ἡ γνώμη τοῦ Ἀπτιανοῦ (Συγρ. 63) καθ' ἣν ὁ βασιλικὸς οἶκος τῆς Μακεδονίας κατήγετο οὐχὶ ἐκ τοῦ Ἄργους τῆς Πελοποννήσου, ἀλλ' ἐκ τοῦ Ἄργους τοῦ ἐν Ὀρεστιά τῆς Μακεδονίας οὐδεμίαν εἶχεν ἀπήχησιν ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Οἱ Ἕλληνες ἐπίστευον ὅτι οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς κατήγοντο ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Τημενιδῶν - Ἡρακλειδῶν τοῦ Ἄργους τῆς Πελοποννήσου, ἡ δὲ παναρχαία αὕτη παράδοσις ὡς ἐκτιθεταὶ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (ὡς ἄνωτ.) ἔλαβεν ἐπίσημον χαρακτῆρα μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλληνοδικῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀναγνώρισιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' (βλ. ἄνωτ. σελ. 180) ὡς γόνου τῶν Τημενιδῶν τοῦ Ἄργους. Ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ λόγῳ «Φίλιππος» ἐν ὀνόματι τῆς παραδόσεως ταύτης προτάσσει τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας ὡς ἀρχηγὸν νέας ἐκστρατείας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν βαρβάρων τῆς Ἀσίας. Ὁ Μ. Ἀλεξάνδρος προέτασσε τὸν θρῶνον τοῦτον, ἵνα ἐμφανίζηται γόνος τοῦ Ἡρακλέους.

4. Βλ. ἄνωτ. σελ. 178.

5. Ἰδίως, ὅταν ἐκθέτῃ τὰ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ εἰσβολῆς τῶν Ὀρχαῶν (Θουκ. Β', 98-101).

ἀξίαι τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς Μακεδονίας¹. Θὰ ἦτο ἀδύνατον εἰς τὸν Εὐριπίδην νὰ γράψῃ, διὰ νὰ παιχθῇ ἐν μακεδονικῷ θεάτρῳ παρόμοιον ἔργον, ἔαν ζῶν καὶ ὁ ἴδιος ἐν Μακεδονίᾳ, δὲν εἶχε πεισθῇ ὅτι οἱ Μακεδόνες καὶ ἦσαν, ἀλλὰ καὶ ἐπίστευον αὐτοὶ οὗτοι ὅτι ἦσαν Ἕλληνες. Ἀλλως, ὁ ἐθνικὸς φρονηματισμὸς τῶν Μακεδόνων, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπέβλεπε τὸ ἔργον τοῦτο, θὰ ἦτο ὅλως ἀδύνατος. Ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ ἔργα τοῦ Εὐριπίδου δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ παίζωνται ἐν Μακεδονικῷ θεάτρῳ, ἂν οἱ Μακεδόνες δὲν ὠμίλουν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ δὲν ἐπίστευον ὅτι ἦσαν Ἕλληνες, οὐ μόνον διότι δὲν θὰ ἦσαν νοητά, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ εἰς τινὰ ἐξ αὐτῶν, ὡς εἶναι ἡ <'Ιφιγένεια ἐν Αὐλίδι> ἢ ἡ <'Εκάβη>, διακηρυσσομένη ἀντίθεσις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων καὶ ἡ προτασσομένη ὑπεροχὴ τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος θὰ ἀπετέλει μὴ ἀνεκτὸν ὄνειδος διὰ τοὺς Μακεδόνας, ἔαν οὗτοι δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐθνότητα².

Κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἀγώνων τοῦ Φιλίππου διὰ τὴν ἡγεμονίαν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος, ὅτε τὸ κατὰ τῶν Μακεδόνων πάθος ζητῶρων τινῶν ἐπέτρεπε πᾶσαν δημαγωγικὴν ὑπερβολήν, οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν ἀπὸ ἐθνολογικῆς ἀπόψεως ἑλληνικότητα τῶν κατοίκων τῆς Μακεδονίας καὶ τὸ ὁμόφυλον αὐτῶν μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων. Αὐτὸς ὁ Δημοσθένης εἰς τοὺς ῥητορικοὺς μύθους, τοὺς ὁποίους ἐξαπέλυε κατὰ τοῦ Φιλίππου εἰς τὴν Πνύκα, κατέκρινε μὲν πολλὰκις τὴν <βάρβαρον> διαγωγὴν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, οὐδέποτε ὅμως ἀπετόλμησε νὰ εἴπῃ τι, ἐκ τοῦ ὁποίου νὰ συμπεράνωμεν ὅτι δὲν ἐπίστευε καὶ ὁ ἴδιος ὅτι οἱ Μακεδόνες δὲν ὠμίλουν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, δὲν ἐλάτρευον τοὺς θεοὺς τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐθνότητα³. Τοῦναντίον, ἐπιφανεῖς πολιτικοὶ καὶ λόγιοι τῶν Ἀθηνῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἀκριβῶς ἐκείνοι, οἱ ὁποῖοι ἐπίστευον μετὰ φανα-

1. Τοῦ δράματος τούτου τοῦ Εὐριπίδου δὲν διεσώθησαν εἰμὴ ἐλάχιστα καὶ ἀσημαντα ἀποσπάσματα. Ἀλλ' ἡ ὅλη ὑπόθεσις τοῦ ἔργου διεσώθη ὑπὸ τοῦ γράψαντος λατινιστῇ Ὑγίνου, ὅστις μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν μύθων περιέλαβε καὶ τὸν θρύλον τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Αἰγῶν κατὰ μεταφορὰν ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Εὐριπίδου <'Αρχέλαος> (Hyginus, Fab. 219).

2. Εὐριπ. Ἰφ. ἐν Αὐλ. 1400 (Murray):

*Βαρβάρων δ' Ἕλληνας ἄρχειν εἰκός, ἀλλ' οὐ βαρβάρους,
μητρὸ, Ἑλλήνων· τὸ μὲν γὰρ δοῦλον, οἱ δ' ἐλευθεροί.*

καὶ ἐν <'Εκάβ.> 1199:

*οὔποι' ἂν φίλον
τὸ βάρβαρον γένοι' ἂν Ἕλλησιν γένος
οὐδ' ἂν δύναιτο.*

3. Βλ. ἐκτενῶς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ μελέτῃ ἡμῶν <'Ο Δημοσθένης καὶ τὰ περὶ βαρβαρισμοῦ τῶν Μακεδόνων>.

τισμοῦ εἰς τὴν πανελλήνιον ἰδέαν καὶ ἤντλουν τὰς σκέψεις αὐτῶν ἐκ τῶν παραδόσεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὡς ὁ Ἰσοκράτης καὶ ὁ Φωκίων, ἐτάχθησαν ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τῆς ἡγεσίας τοῦ Φιλίππου ἐπὶ σύμπαντος τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου διὰ νέον κατὰ τῶν βαρβάρων ἀγῶνα¹. Θὰ ἦτο, ἀληθῶς, δέξω-ρον καὶ ἀνάξιον τῶν πνευματικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, συγχρόνως δὲ καὶ δεινὴ ὕβρις κατὰ τοῦ κοινοῦ συναισθήματος, ἂν οὗτοι, πιστεύοντες ὅτι οἱ Μακεδόνες δὲν ἦσαν Ἕλληνες, ὅτι ἐπομένως ἦσαν βάρ-βαροι, διεκήρυσσον τὴν ἡγεσίαν τοῦ βασιλέως τούτου μετὰ τῶν Μακεδόνων βαρβάρων εἰς νέον ἀγῶνα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τῶν βαρβάρων. Τοῦτο θὰ ἦτο ἀπαράδεκτον, ἂν δὲν ὑφίστατο ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἑλληνι-κῶν μαζῶν στερεὰ καὶ ἀναμφισβήτητος πεποίθησις, ὅτι οἱ Μακεδόνες, ὅσον-δήποτε καὶ ἂν ἦσαν ἀκόμη ἐκπολιτιστικῶς καθυστερημένοι, πάντως ἀνήκον εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐθνότητα.

Οἱ κατὰ τὴν Ἀλεξανδρινὴν περίοδον ἱστορικοὶ καὶ γεωγράφοι τῆς Ἑλλά-δος, ζήσαντες αὐτοὶ ἐν πανελληνίῳ ἀτμοσφαίρᾳ μακρὰν τῶν ἄλλοτε τοπικι-στικῶν προλήψεων καὶ παθῶν, μετὰ δυνατότητος περισυλλογῆς οὐχὶ θρύ-λων καὶ παραδόσεων, ἀλλὰ τῶν ὑπὸ κριτικὸν ἔλεγχον ἱστορικῶν στοιχείων, οὐχὶ μόνον δὲν ἡμφεσβήτησαν τὴν ἐθνικὴν ταυτότητα τῶν Μακεδόνων μετὰ τῶν Ἑλλήνων τῶν δημοκρατικῶν πόλεων, ἀλλὰ τοὐναντίον παρέσχον περὶ τούτου ὁριστὰς διαβεβαιώσεις.

Οὗτος, ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐλέγχων τὰς ἱστορικὰς αὐτοῦ πληροφορίας πρὸς συναγωγὴν ἀσφαλῶν συμπερασμάτων Πολύβιος, ἐνῶ προκειμένου περὶ τῆς ἐξιστορήσεως τῶν ἀγῶνων τοῦ Φιλίππου διὰ τὴν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ἡγεμονίαν χρησιμοποιεῖ καὶ οὗτος τὴν πολιτικὴν ἔννοιαν τοῦ διαχωρισμοῦ τῆς Ἑλλά-δος ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, καὶ τῶν Ἑλλήνων τῶν δημοκρατικῶν πόλεων ἀπὸ τῶν Μακεδόνων, ὅσῳκις πρόκειται περὶ φυλετικῆς ἐννοίας, ταυτίζει τοὺς Μακεδόνας μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ περιλαμβάνει τὴν Μακεδονίαν ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος. Ἰδίᾳ διαχωρίζει σαφῶς ὁ Πολύβιος τοὺς ἀρχαίους Μακεδόνας ἐκ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτοὺς βαρβάρων καὶ τοποθετεῖ τούτους ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς καθόλου ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ταυτίζει τὴν μακεδονικὴν ἱστορίαν μετὰ τῆς ἑλληνικῆς χαρα-κτηρίζων τὰ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου πεπραγμένα ὡς τμήμα τῆς ἑλληνικῆς ἱστο-ρίας². Ἀλλαχοῦ, καθορίζων τὰς τρεῖς χερσονήσους τῆς Εὐρώπης λέγει ὅτι ἡ τρίτη, ἡ ἑλληνικὴ ἢ ἡ τοῦ Αἴμου, περιλαμβάνει τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν, τὴν

1. Βλ. τὰ σχετικὰ πρὸς τὸν Φίλιππον χωρία τοῦ λόγου τοῦ Ἰσοκράτους ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μελέτῃ «Ὁ Ἰσοκράτης καὶ τὰ περὶ οὗχ ὁμοφύλου γένους τῶν Μακεδόνων», ἐν «Ἀθηνᾶ», τ. ΝΕ' (1951), σελ. 226 - 240.

2. Πολυβ. Η', 11, 4 πολλῶ σεμνότερον ἢ καὶ δικαιότερον ἐν τῇ περὶ τῆς Ἑλλάδος ὑποθέσει τὰ πεπραγμένα Φιλίππου συμπεριλαβεῖν ἤπερ ἐν τῇ Φιλίππου τὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ἰλλυρίδα καὶ τμήματα τῆς Θράκης. Κατ' ἀκολουθίαν, θέτων ὡς ὅρια τῆς Ἑλλάδος τὴν Ἰλλυρίαν καὶ τὴν Θράκην, ἀναμφισβητήτως περιλαμβάνει ἐν αὐτῇ τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Θράκην¹.

Ἔτι πλέον, ὁ Πολύβιος, κατὰ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν ἐλληνικῶν γεγονότων, εἰς τὰ ὁποῖα μετέσχον οἱ Μακεδόνες, ἰδίᾳ κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς ἐλευθέρως ἐλληνικῆς ζωῆς, ὅτε ἡ ἀπειλὴ τῶν Ῥωμαίων ἐνισχύει τὸ αἶσθημα τῆς ἐθνικῆς ἀλληλεγγύης τῶν ἐλληνικῶν λαῶν, κάμνει νὰ προβάλλῃ ἡ φυλετικὴ ταυτότης τῶν Ἑλλήνων ὡς ἀπὸ σκηνῆς, διὰ τῆς ἀναπαραστάσεως τῶν ἐκτυλισσομένων γεγονότων καὶ διὰ τῶν διαλόγων τῶν πρωταγωνιστούντων προσώπων. Οὕτως, εἰς παρατιθέμενον κείμενον συνθήκης μεταξὺ Καρχηδονίων καὶ Μακεδόνων ὁ ὅρκος δίδεται ἐν ὀνόματι τῶν Θεῶν «ὅσοι κατέχουσι τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα»². Ἀλλὰ τοῦ ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Πολυβίου ὁ πρὸς Λακεδαιμονίους πρέσβυς τῶν Ἀκαρνάνων Λυκίσκος διαχωρίζει μετὰ παραστατικότητος τοὺς παλαιοὺς ὑπὲρ ἡγεμονίας ἀγῶνας «πρὸς Ἀχαιοὺς καὶ Μακεδόνας ὁμοφύλους», τοῦ ἀγῶνος τὸν ὁποῖον ἐπρόκειτο νὰ διεξαγάγωσιν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν οἱ Ἕλληνες «πρὸς ἄλλοφύλους ἀνθρώπους», δηλαδὴ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους³. Ἀλλ' ἀληθῶς θαυμασία εἶναι ἡ πρὸς Λακεδαιμονίους δημηγορία τοῦ Λυκίσκου, ἐν ἣ οὗτος περιγράφει τοὺς ἀδιαιλέτους ἀγῶνας τῶν Μακεδόνων ἐναντίον τῶν βαρβάρων «ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀσφαλείας» καὶ διακηρύσσει ὅτι, ἂν οἱ Μακεδόνες, συνεχῶς ἀγωνιζόμενοι κατὰ τῶν βαρβάρων, δὲν ἐχρησίμευον ὡς πρόφραγμα, σύμπας ὁ ἐλληνικὸς κόσμος θὰ διέτρεχε μεγάλους κινδύνους⁴. Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ πρέσβεως τῶν Ἀκαρνάνων, διερμηνεύσαντες τὸ κοινὸν ἐλληνικὸν αἶσθημα

1. Πολυβ. ΔΔ', 7, 13 *τρίτην δὲ τὴν κατὰ Μαλέας καὶ Σούνιον, ἐφ' ἧς ἡ Ἑλλάς πᾶσα καὶ ἡ Ἰλλυρίς καὶ τῆς Θράκης τινά*. Ἐνταῦθα ὁ Πολύβιος μὴ ἀποδεχόμενος τὴν γνώμην τοῦ Ἐρατοσθένους ὅστις ἐκτείνει «τὴν κατὰ Μαλέας» χερσόνησον ἀπὸ τοῦ Ἀδρίου μέχρι τοῦ Εὐξείνου, συντάσσεται πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Στράβωνος ὅστις καθορίζει «τὴν κατὰ Μαλέας καὶ Σούνιον» ὡς περιλαμβάνουσαν τὴν «Ἑλλάδα πᾶσαν μετὰ τῆς Ἰλλυρίδος καὶ τῆς Θράκης τινά» διαχωρίζων ἀπὸ ταύτης τὴν «Θρακίαν χερσόνησον».

2. Πολυβ. Ζ', 9, 1 κ.ἑξ. *ὁρκος ὃν ἔθετο Ἀννίβας ὁ στρατηγός... ἐναντίον πάντων θεῶν ὅσοι κατέχουσι Καρχηδόνα, ἐναντίον θεῶν πάντων ὅσοι Μακεδονίαν καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα κατέχουσιν... καὶ Μακεδόνες καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων οἱ σύμμαχοι*.

3. Πολυβ. Θ', 37, 7 *ὅτε μὲν ὑπὲρ ἡγεμονίας καὶ δόξης ἐπιλοτιμείσθε πρὸς Ἀχαιοὺς καὶ Μακεδόνας ὁμοφύλους καὶ τὸν τούτων ἡγεμόνα Φίλιππον· νῦν δὲ περὶ δουλείας ἐνίσταται πόλεμος τοῖς Ἕλλησι πρὸς ἄλλοφύλους ἀνθρώπους*.

4. Πολυβ. Θ', 35, 2 κ.ἑξ. *τίνος καὶ πηλίκης δεῖ τιμῆς ἀξιοῦσθαι Μακεδόνας, οἱ τὸν πλείω τοῦ βίου χρόνον οὐ παύονται διαγωνιζόμενοι πρὸς τοὺς βαρβάρους ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀσφαλείας· ὅτι γὰρ αἰεὶ ποτ' ἂν ἐν μεγάλοις ἦν κινδύνους τὰ κατὰ τοὺς Ἕλληνας, εἰ μὴ Μακεδόνας εἶχομεν πρόφραγμα καὶ τὰς τῶν παρὰ τούτοις βασιλέων φιλοτιμίας, τίς οὐ γινώσκει;*

τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ἐχρησίμευσαν μέχρι σήμερον ὥς ἡ περιφανεστέρα ἐπιβράβευσις τῆς σημασίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας ἀνὰ τὴν ὅλην ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα. Οἱ Μακεδόνες, διεξάγοντες ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας διηνεκεῖς ἀγῶνας ἐναντίον τῶν βαρβάρων διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἀνεξαρτησίας, παρέμειναν κατ' ἀνάγκην ἐν ἐκπολιτιστικῇ καθυστερήσει. Ἀλλὰ διὰ τῶν ἀγώνων τούτων, καλύπτοντες ὡς ἀδιάσειστον τεῖχος τοὺς Ἑλληνας τοῦ Νότου, κατέστησαν ἐμμέσως οἱ ἴδιοι συντελεσταὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, πρὶν ἢ διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καταστῇ δι' αὐτῶν τῶν ἰδίων ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς κτῆμα συμπάσης τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὡσαύτως ὁ ἐπιφανέστατος τῶν γεωγράφων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὁ Στράβων, ὁ ὁποῖος ἐπίσης, ἐκτὸς τῶν προσωπικῶν διὰ τῶν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα περιοδειῶν ἐντυπώσεων, θέτει ὑπὸ κριτικὸν ἔλεγχον τὰς κατὰ τὸ πλεῖστον μὴ διασωθείσας μέχρις ἡμῶν πληροφορίας τῶν προγενεστέρων Ἑλλήνων γεωγράφων, σαφῶς κατατάσσει τὴν Μακεδονίαν ἐθνικῶς μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν τῆς ἀρχαιότητος. Ἐνῶ, ὡς ἐλέχθη ἤδη ¹, ὅταν πρόκειται περὶ πολιτικῆς ἐννοίας τῆς λέξεως «Ἑλλάς», ἀκολουθῶν παλαιότερους καὶ ἰδίᾳ τὸν Ἐφορον, προσδιορίζει ὡς ὅρια τὴν Ἀμβρακίαν καὶ τὸν Πηνειόν, ὅταν θέλῃ καὶ οὗτος, ὡς ἀποδέχεται καὶ ὁ Πολύβιος, νὰ προσδιορίσῃ εὐρύτερον τὰς χώρας τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, μνημονεύει τὴν «Ἑλλάδα πᾶσαν» τὴν Ἰλλυρίαν καὶ τὴν Θράκην, ἐπομένως περιλαμβάνει τὴν τε Ἡπειρον καὶ τὴν Μακεδονίαν μετὰ τῆς «Ἑλλάδος πάσης» ². Ἀλλαχοῦ κατηγορηματικώτερος ὁ Στράβων τὴν ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατεχομένην Μακεδονίαν χαρακτηρίζει ὡς «ἀναντιλέκτως Ἑλλάδα» ³. Τέλος πολὺκροτος εἶναι ἡ φράσις, ἡ ἀνευρισκομένη ἐν τῇ ἐπιτομῇ τοῦ ἔργου τοῦ Στράβωνος: «Ἔστι μὲν οὖν Ἑλλάς καὶ ἡ Μακεδονία», ἥτις οὐδεμίαν δύναται νὰ ἀφήσῃ ἀμφιβολίαν ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῆς περιεχομένου ⁴.

Ἀλλὰ πρὸς διαπίστωσιν τῆς πεποιθήσεως τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὅτι ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἡπειρος ἦσαν χώραι ἑλληνικαὶ κατοικούμεναι ὑπὸ Ἑλλήνων, θὰ ἴσῃ καὶ ὁ κατ' ἐξοχὴν ἱεροφάντης τῶν παναρχαίων ἑλληνικῶν παραδόσεων ἀλλὰ καὶ τῶν συγχρόνων ἰδεωδῶν τοῦ Ἐθνους Αἰσχύλος, ὁ

1. Βλ. ἀνωτ. σελ. 188.

2. Βλ. ἀνωτ. σελ. 198, σημ. 2.

3. Στράβ. Ζ', 321 *ἔτι μέντοι μάλλον πρότερον ἢ νῦν, ὅπου γε καὶ τῆς ἐν τῷ παρόντι Ἑλλάδος ἀναντιλέκτως οὐσης πολλὴν οἱ βάρβαροι κατέχουσι, Μακεδονίαν μὲν Θράκας καὶ τινὰ μέρη τῆς Θετταλίας.*

4. Ἐπιτ. Στράβ. ἐκ τοῦ Ζ', 329 (Meineke παρὰ Teubner). Τὸ ὅλον διασωθὲν διὰ τῆς ἐπιτομῆς ταύτης χωρίον τοῦ Στράβωνος ἔχει ὡς ἀκολουθῶς: «ἔστι μὲν οὖν Ἑλλάς καὶ ἡ Μακεδονία· νυνὶ μέντοι τῇ φύσει τῶν ὄντων ἀκολουθοῦντες καὶ τῷ σχήματι χωρὶς ἐγνώμεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος ἰάζαι καὶ συνάγειν πρὸς τὴν ὁμορον αὐτῇ Θράκην...».

ὁποῖος εἰς τὰς «Ἰκέτιδας» ἐμφανίζει τὸν βασιλέα τοῦ Ἑργου Πελασγὸν καυχόμενον ὅτι τὸ γένος αὐτοῦ ἄρχει τῆς Περγραιβίας, ἐκεῖθεν τῶν Δωδωναίων ὁρέων καὶ τῆς Πίνδου, μέχρι τῆς Παιονίας καὶ τοῦ Στρυμόνος¹. Πελασγοὺς κατὰ τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα ἔλεγον συνήθως οὐχὶ ἀπλῶς τοὺς ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων κατοικοῦντας ἀνὰ τὰ ἑλληνικὰ ἐδάφη προϊστορικοὺς ἢ «πελασγικοὺς» λαοὺς, ἀλλὰ σύμπαν τὸ ἐκ τῶν παλαιῶν αὐτοχθόνων καὶ τῶν ἀπὸ βορρᾶ κατελθόντων Ἰνδοευρωπαίων σχηματισθὲν ἔθνος, ἰδιαίτερος δὲ τὸν Δωρικὸν κλάδον, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκον ἐπίσης Μακεδόνες καὶ Ἡπειρώται. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην καὶ δεδομένου ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐκαυχῶντο ὅτι ἦσαν αὐτόχθονες, ὁ κατ' ἐξοχὴν φορεὺς τῶν πανελληνίων ἰδεωδῶν Αἰσχύλος προτάσσει τὸν βασιλέα τοῦ Ἑργου καυχόμενον ὡς κοινὸν πρόγονον πάντων τῶν Ἑλλήνων. Οὕτως, ἐκτεινομένης τῆς κυριαρχίας τοῦ γένους τῶν Πελασγῶν πέραν τῆς Πίνδου καὶ τῶν Δωδωναίων ὁρέων, μέχρι τῆς Παιονίας καὶ τοῦ Στρυμόνος, ἀναμφισβητήτως περιλαμβάνεται ἐν αὐτῇ ἡ γῆ τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας.

Ἐκ πάντων τῶν προταχθέντων στοιχείων τούτων συνάγομεν τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες πολιτικῶς περιώριζον πολλάκις καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὴν περίοδον τῶν κατὰ τοῦ Φιλίππου πολέμων, τὴν «Ἑλλάδα» μέχρις Ἀμβρακίας καὶ Πηνειοῦ, ἥτοι ἐντὸς τῶν δημοκρατικῶν συστημάτων τῶν Πόλεων καὶ τῶν λαῶν, οἱ ὅποιοι μετείχον τῶν ἀγῶνων καὶ τῶν ἀμφικτυονίων καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος εἶχον ἰδιαίτεραν πολιτικὴν ἀτιμωφαιαν. Ἀλλὰ προκειμένου περὶ ἐθνικῆς ἔννοιᾳς τῶν λέξεων «Ἑλλάς» καὶ «Ἕλλην» οὐδέποτε προέταξαν τὰ ὅρια ταῦτα, πάντοτε δὲ περιέλαβον ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος τὴν γῆν τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος τοὺς Ἡπειρώτας καὶ τοὺς Μακεδόνας.

ΑΠ. Β. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ

1. Αἰσχ. Ἰκέτ. 250 :

Τοῦ γηγενοῦς γὰρ εἰμ' ἐγὼ Παλαίχθονος
 ἱνις Πελασγός, τῆσδε γῆς ἀρχηγέτης·
 ἐμοῦ δ' ἀνακτος εὐλόγως ἐπώνυμον
 γένος Πελασγῶν τήνδε καρποῦται χθόνα·
 καὶ πᾶσαν αἶαν ἧς δι' ἄγνός ἐρχεται
 Στρυμόν, τὸ πρὸς δύνοντος ἡλίου, κρατῶ·
 ὀρίζομαι δὲ τὴν τε Περγραιβῶν χθόνα,
 Πίνδου τε τὰπέκεινα, Παιόνων πέλας,
 ὄρη τε Δωδωναῖα· συντέμνει δ' ὄρος
 ὑγράς θαλάσσης· τῶνδε τὰπὶ τάδε κρατῶ.